

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІОЛОГІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ ФІЛОСОФІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

**Кваліфікаційна робота
магістра**

**МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ
ПОЛІТИКИ В ДОНЕЦЬКОМУ РЕГІОНІ**

Виконав: магістрант 2-го курсу, групи 82818-з
спеціальності 281 «Публічне управління та
адміністрування»

освітньо-професійної програми «Публічне
управління та адміністрування»

Н.О. Разумна

Керівник: доцент кафедри соціології, доцент,
к.філос.н. Кудінов І.О.

Рецензент: доцент кафедри соціальної філософії
та управління, доцент,
к.філос.н. Ель Гуессаб К.

Запоріжжя – 2019

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціології та управління

Кафедра соціальної філософії та управління

Рівень вищої освіти магістр

Спеціальність 281 «Публічне управління та адміністрування»

Освітньо-професійна програма «Публічне управління та адміністрування»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри соціальної філософії та
управління

_____ Т.І.Бугченко
« ____ » _____ 2019 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Разумній Наталії Олександрівні

(прізвище, ім'я, по-батькові)

1. Тема роботи Механізм реалізації державної екологічної політики в
Донецькому регіоні

керівник роботи Кудінов Ігор Олексійович, к.філос.н., доцент,

(прізвище, ім'я, по-батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом ЗНУ від «29» травня 2019 року № 802-с (із змінами)

2. Строк подання студентом роботи 12 грудня 2019 року

3. Вихідні дані до роботи Шевчук В. Я., Саталкін Ю.М. Екологічне управління. Київ : Либідь, 2004. 432 с.; Малиш Н.А. Ефективні механізми формування державної екологічної політики : монографія. Київ : Просвіта, 2011. 348 с.; Бондар О.І., Улицький О.А., Єрмаков В.М. Звіт про результати вивчення екологічної ситуації на території Донецької та Луганської області. Київ : Планета, 2018. 72 с.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) 1. Розглянути історію дослідження механізму реалізації державної екологічної політики у Донецькому регіоні. 2. Уточнити зміст понять «державний механізм», «екологічна політика», «державна екологічна політика», «механізм реалізації державної екологічної політики». 3. Визначити принципи та методи дослідження механізму реалізації державної екологічної політики. 4. Проаналізувати зміст, мету, особливості механізму реалізації державної екологічної політики в Донецькому регіоні. 5. Проаналізувати нормативно-правова база механізму реалізації державної екологічної політики в Донецькому регіоні. 6. Розглянути закордонний досвід реалізації державної екологічної політики на регіональному рівні. 7. Провести аналіз сучасного стану програмного забезпечення механізму реалізації державної екологічної політики в Донецькому регіоні 8. Основні чинники оптимізації розвитку механізму реалізації державної екологічної політики в Донецькому регіоні.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)
5 рисуноків, 4 таблиці

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Розділ 1	Краснокутський О.В., професор кафедри філософії та управління	29.05.2019	29.05.2019
Розділ 2	Краснокутський О.В., професор кафедри філософії та управління	22.06.2019	22.06.2019
Розділ 3	Кудінов І.О., доцент кафедри соціології	21.09.2019	21.09.2019

7. Дата видачі завдання 29 травня 2019 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір теми кваліфікаційної роботи	Березень 2019	виконано
2.	Бібліографічний пошук	Квітень 2019	виконано
3.	Розробка основних положень роботи	Травень 2019	виконано
4.	I розділ	Червень 2019	виконано
5.	II розділ	Серпень 2019	виконано
6.	III розділ	Вересень 2019	виконано
8.	Систематизація висновків	Листопад 2019	виконано
9.	Нормоконтроль	Грудень 2019	виконано

Студент _____ Н.О. Разумна
(підпис) (ініціали та прізвище)

Керівник роботи _____ І.О. Кудінов
(підпис) (ініціали та прізвище)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ І.С. Цапліна
(підпис) (ініціали та прізвище)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота складається з 84 сторінок, 78 позицій у списку літератури, 4 додатки.

ЕКОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА, ДЕРЖАВНА ЕКОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА, РЕГІОНАЛЬНА ЕКОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА, ДЕРЖАВНИЙ МЕХАНІЗМ, МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Мета дослідження: удосконалення та оптимізація основних напрямів механізму реалізації державної екологічної політики у Донецькому регіоні.

Об'єкт дослідження: екологічна політика.

Предмет дослідження: механізм реалізації державної екологічної політики та основні чинники його оптимізації.

Методи дослідження: синтез, аналіз, індукція, дедукція, ідеалізація, логічний метод, системний аналіз.

Гіпотеза: оптимізація механізму реалізації державної екологічної політики у Донецькому регіоні надасть можливість раціонального використання природних ресурсів та досягнення рівноваги у взаємовідносинах людина – природа.

Висновки: 1. Регіональна екологічна політика – це система цілей і дій, що реалізуються органами державної влади і місцевого самоврядування, спрямованих на збереження довкілля та забезпечення екологобезпечних умов життєдіяльності населення за допомогою методів, що враховують специфіку територій.

2. Формування державних і регіональних екологічних програм дозволяє зосередити ресурси на вирішенні певної проблеми, об'єднати зусилля всіх зацікавлених організацій, визначити стратегічні цілі і розробити стратегію на тривалий період часу.

3. Рекомендації та пропозиції, надані в роботі, можуть застосовуватись органами державної влади та місцевого самоврядування для вдосконалення механізму реалізації державної екологічної політики у Донецькому регіоні.

SUMMARY

Diploma thesis consists of 84 pages, 78 literature sources, 4 annexes.

ENVIRONMENTAL POLICY, STATE ENVIRONMENTAL POLICY, REGIONAL ENVIRONMENTAL POLICY, STATE MECHANISM, MECHANISMS OF STATE ENVIRONMENTAL POLICY IMPLEMENTATION

Research purpose is to improve and optimize the basic directions of implementation mechanism of the state environmental policy in Donetsk region.

Research object is environmental policy.

Research subject is a mechanism of the state environmental policy implementation and the main factors for its optimization.

Research methods are synthesis, analysis, induction, deduction, idealization, interrogation, questionnaire, logical method, system analysis.

Research hypothesis is that optimization of the mechanism of the state environmental policy implementation in Donetsk region will allow rational utilization of natural resources and achievement of equilibrium in human-nature relations.

Conclusions: 1. Regional environmental policy is a system of goals and actions implemented by public authorities and local self-governments aimed at preserving environment and ensuring environmentally friendly living conditions by means of methods that take into account the territories' specificity.

2. Formation of national and regional environmental programs allows to concentrate resources on solving a specific problem, to unite efforts of all interested organizations, to define strategic goals and to develop a strategy for a long period of time.

3. The recommendations and suggestions can be applied by state authorities and local self-government bodies to improve the mechanism of the state environmental policy implementation in Donetsk region.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В ДОНЕЦЬКОМУ РЕГІОНІ.....	9
1.1. Історія дослідження механізму реалізації державної екологічної політики в Донецькому регіоні.....	9
1.2. Уточнення змісту основних понять дослідження: «державний механізм», «екологічна політика», «державна екологічна політика», «механізм реалізації державної екологічної політики».....	13
1.3. Принципи та методи дослідження механізму реалізації державної екологічної політики на регіональному рівні.....	23
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В ДОНЕЦЬКОМУ РЕГІОНІ.....	28
2.1. Сутність, зміст, мета, завдання, принципи механізму реалізації державної екологічної політики на регіональному рівні.....	28
2.2. Особливості механізму реалізації державної екологічної політики в Донецькому регіоні.....	36
2.3. Нормативно-правова база механізму реалізації державної екологічної політики в Донецькому регіоні	45
2.4. Закордонний досвід реалізації державної екологічної політики на регіональному рівні	48
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В ДОНЕЦЬКОМУ РЕГІОНІ.....	55
3.1. Сучасний стан програмного забезпечення механізму реалізації державної екологічної політики в Донецькому регіоні.....	55
3.2. Основні чинники оптимізації розвитку механізму реалізації державної екологічної політики в Донецькому регіоні.....	67
ВИСНОВКИ.....	74
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	78
ДОДАТКИ.....	85

ВСТУП

Актуальність дослідження. У XXI столітті потреба у вивченні взаємовідносин у системі «Природа-людина» ще більше зростає в порівнянні з минулим століттям. В першу чергу це пов'язано із загостренням численних проблем у сфері екології. А також, у зв'язку з більш глибокими та широкими наслідками процесу глобалізації в сучасних умовах.

В сучасній політиці екологічний фактор став ключовим для розвитку управління взаємовідносинами суспільства і природи в глобальному масштабі і зростання міждержавної взаємодії в цій сфері.

Проблемна ситуація полягає в тому, що на даний час відсутній єдиний універсальний механізм реалізації екологічної політики та раціоналізації процесу прийняття рішень в області екології.

Становленням та дослідженням екологічної політики в Україні присвячено багато робіт таких відомих науковців та фахівців, як Р.Велфорд, А. Гаулдсон, К. Ріхтер, Н. Малиш, В. Дьомкін, Н. Зіновчук, В. Крук, Н. Маєвська, В. Мариненко, С. Марова, Н. Нижник, А. Садеков, Є. Сенюшкін, І. Синякевич, А. Толстоухов та ін. Проте, використання таких проведених досліджень потребує методологічних уточнень, узгоджень та адаптації до особливостей кожного з регіонів України окремо.

В останні роки все більшої актуальності набуває реалізація державної екологічної політики на регіональному рівні. Різні регіони нашої країни мають свої особливі історичні, природні, соціальні та економічні умови функціонування територій з усім комплексом життєвих процесів та специфічністю впливу на навколишнє природне середовище.

Сьогодні найбільш серйозна ситуація в екологічній сфері склалася на території Донецької області, яка знаходиться в епіцентрі проведення операції об'єднаних сил. Екологічні проблеми старопромислового регіону поєдналися з екологічними проблемами, які утворилися під час військового конфлікту. Це дозволяє охарактеризувати стан в Донецькій області, як можливу екологічну катастрофу, яка відбудеться, якщо не буде здійснюватися ефективна державна екологічна політика на регіональному рівні.

Також, слід зазначити, що під час збройного конфлікту, руйнації інфраструктури на території, де органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, порушено екологічну рівновагу, що призвело до небезпечних змін стану навколишнього природного середовища на території площею близько 30 тис. кв. км. У своєму звіті про результати вивчення екологічної ситуації на території Донецької та Луганської областей О. Бондар, О. Улицький, В. Єрмаков зазначають, що на зазначеній території мешкає до 5 мільйонів населення [11].

У зв'язку з цим, одним із актуальних завдань, що мають важливе практичне значення сьогодні, є вивчення та вдосконалення державної екологічної політики на регіональному рівні, реалізація якої сприяє гідному існуванню людини в екологічно сприятливому, придатному для життя середовищі.

Виходячи з вищевикладеного, важливість розглядаємих питань й обумовлює актуальність дипломної роботи, її мету та завдання.

Об'єктом дослідження є екологічна політика.

Предмет дослідження – механізм реалізації державної екологічної політики та основні чинники його оптимізації.

Мета магістерської роботи – удосконалення та оптимізація основних напрямів механізму реалізації державної екологічної політики у Донецькому регіоні.

Для досягнення поставленої мети визначено ряд основних завдань, а саме:

- розглянути історію дослідження механізмів реалізації державної екологічної політики;
- уточнити зміст таких основних понять, як «державний механізм», «екологічна політика», «державна екологічна політика», «механізм реалізації державної екологічної політики»;
- визначити сутність зміст, мету, завдання, принципи державної екологічної політики на регіональному рівні;

- дослідити нормативно - правову базу механізмів реалізації державної екологічної політики на регіональному рівні;
- проаналізувати сучасний стан механізму реалізації державної екологічної політики у Донецькому регіоні;
- запропонувати чинники оптимізації та шляхи удосконалення механізму реалізації державної екологічної політики у Донецькому регіоні.

Гіпотеза проекту – оптимізація механізму реалізації державної екологічної політики у Донецькому регіоні надасть можливість раціонального використання природних ресурсів та досягнення рівноваги у взаємовідносинах людина – природа.

Також, застосування дієвого механізму реалізації державної екологічної політики надасть можливість вдосконалення основ державного управління, контролю за здійсненням екологічної політики, формування ефективних заходів щодо стимулювання розвитку екологічного менеджменту в Україні, як якісно нової установки управління природокористуванням на регіональному рівні, трансформації існуючого екологічного законодавства, адаптації його до стандартів країн Європейського Союзу.

Апробація роботи: результати дослідження було представлено у статті та на науково-практичній конференції «Рекультивация полігонів і сміттєзвалищ: проблемні питання та кращі практики» (7 листопада 2019 року, м. Святогірськ).

Структура роботи: кваліфікаційна робота складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку літератури та додатків.

РОЗДІЛ 1

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В ДОНЕЦЬКОМУ РЕГІОНІ

1.1. Історія дослідження механізму реалізації державної екологічної політики в Донецькому регіоні

На початку дослідження необхідно розглянути основні історичні складові, які вплинули на становлення механізму реалізації державної екологічної політики України та регіонів сьогодення.

Процес пізнання навколишнього природного середовища розпочався одночасно з виникненням людського суспільства. В сучасній науковій літературі частіше за все виділяють чотири етапи еволюції ставлення людини до природи залежно від соціально-економічних умов.

Насамперед, це донауковий етап, який відображався у легендах та міфах давньогрецького періоду. З метою пристосування до навколишнього світу, людина емпірично вивчала різні явища природи, їстівні рослини. Необхідно було планувати подальше господарство таким чином, щоб необхідні, їстівні рослин вирощувати біля місць проживання. Чисто інтуїтивно людина відчула переваги дозрілого зерну, горіхам, але вживати їх в їжу без відповідного роздроблення (підготування), розмелювання було вкрай складно. Так в історичному масштабі удосконалювались умови проживання людини, які почали завдавати окремих збитків природі.

Екологічні підходи набували практичного інтересу ще на початку розвитку людства.

Другий етап – це пізній античний час та середньовіччя. Характерною відзнакою другого етапу є гармонійне поєднання природи, суспільства й людини. В цей час відзначились такі відомі вчені та філософи, як Платон, Аристотель, Продик, Антифон, Критій. У своїх працях вони приділяли велику увагу осмисленню природних явищ, які в подальшому лягли в основу

методологічних засад екологічної науки. Вони спробували обґрунтувати коло проблем щодо природи людини та впливу навколишнього природного середовища на процес і результат виховання особистості.

Аристотель у своїх науково-філософських трактатах «Про природу», «Про тварин» зазначав, що життя може досягти найвищого ступеню досконалості тільки у людині завдяки поступовому переходу неорганічного світу до органічного, а рослинного до тваринного. Проте, Продик Кеосський у своєму творі «Про природу» відстоював ідею протиставлення природних та соціальних законів [24].

Подальше вдосконалення світоглядної ідеї єдності людини і природи простежується у працях І. Канта, Й. Гердера. Німецький вчений Ф. Шеллінг у своїх працях «Ідеї філософії природи», «Про світову душу», «Загальна дедукція динамічного процесу» спирається не тільки вчення на Канта, а й на вчення Лейбніца [30]. Так, наприклад «Ідея філософії природи» будувалась на принципах тотожності свідомості та буття, полярності, историзма та єдності сил природи. Шеллінг розглядав еволюцію природи від чисто природного розвитку до духовного,

Третій етап (кінець XIX – середина XX ст.) характеризується становленням та розвитком екології як самостійної науки. Суттєвий внесок на даному етапі внесли, такі відомі науковці, як В. Вернадський, М. Дубинін, К. Завадський. Визнання одержало вчення В. Вернадського про біосферу [12] та вчення В. Сукачева про біогеоценоз [13]. За визначенням В. Вернадського для вирішення екологічних проблем потрібно досягти гармонії у відносинах між людиною та природою. У вченні «Про ноосферу» зазначено, що в якості головного чинника, що гармонізує стосунки між суспільством і природою, виділена свідома діяльність суспільної людини, що здатна додати природному середовищу її існування стабільність і розумні форми буття та розвитку [12].

Процес формування екологічного знання досить довгий, він обумовлюється розвитком знання про людину та природу; специфіка екологічного знання, таким чином, полягає в його інтегративному характері –

здатності концентрувати в собі не тільки філософське, а й природничо-наукове, соціально-гуманітарне знання [22].

Останній, четвертий новий етап (починається з середини 60-х років ХХ століття), який визначається загальним загостренням взаємовідносин між суспільством і природою. Виникає соціальна екологія, яка інтегрує природничі й гуманітарні аспекти екологічних проблем; формується екологічна освіта і виховання в сучасному вигляді. В умовах науково-технічної революції, екологічна проблематика глобально привертає до себе увагу науковців. Філософія екологічного мислення знаходить відображення у вигляді чотирьох законів-афоризмів американського еколога Б. Коммонера [36]:

– все пов'язано з усім – це твердження повторює відоме діалектичне положення про загальний зв'язок речей і явищ;

– все має кудись діватися – це неформальне перефразування фундаментального фізичного закону збереження матерії (повторює основний закон термодинаміки: у природі нема відходів, кількість матерії та енергії зберігається, а відходи одного екологічного процесу переробляє інший процес);

– природа знає краще ро – це положення розпадається на дві відносно незалежні тези: перша пов'язується з гаслом «назад до природи»; друга – із закликком до обережності у спілкуванні з нею;

– ніщо не дається задарма – цей екологічний закон нібито об'єднує три попередніх [36].

Проблемам сучасної екологічної політики, збалансованого розвитку, ролі екологічного руху в охороні довкілля присвячені дослідження Т. Гардашук. Крім цього, осмислення глобальних проблем навколишнього середовища знаходимо у дослідженнях А. Тоффлера, М. Месаровича та Е. Пестеля та у представників Римського клубу: А. Печчеї, Б. Гаврилишина [44; 45].

М.Месарович та Е.Пестель у своїй доповіді «Людина на перепутті» висвітлювали ідею обмеження споживання ресурсів за рахунок так званих промислово слаборозвинених країн [45]. Також, ними було запропоновано концепцію «органічного зростання», відповідно до якої кожен регіон світу

повинен виконувати свою особливу функцію, подібно до клітини живого організму [44].

У своїй роботі «Людські якості» (1980 рік) А. Печчеї [45] пропонує шість «стартових» цілей, які пов'язані з «зовнішніми межами» планети; «внутрішніми межами» самої людини; культурною спадщиною народів; формуванням світової спільноти; охороною навколишнього середовища і реорганізацією виробничої системи. Людина в своїй діяльності повинна виходити з можливостей природи, що оточує його, не доводячи їх до крайніх меж. Центральна ідея цієї доповіді полягає в «внутрішніх межах», тобто у вдосконаленні людини, розкритті її нових потенційних можливостей [44].

У цілому ж, розвідки і доповіді представників «Римського клубу» спрямовані на вирішення екологічних проблем не в абстрактному вимірі, а в конкретних взаємодіях між країнами, об'єднаними у глобальний організм [43].

Сучасні українські вчені-філософи проводять плідні дослідження різних аспектів взаємовідносин в системі «людина-природа». Роботи В. Крисаченко, М. Кисельова та М. Хилько, А. Толстоухова наголошують на ролі природного навколишнього середовища в самовизначенні людини – особистому і національному, надають особливого значення природному довкіллю [25; 72].

Проблемами, становленням та дослідженням екологічної політики в незалежній Україні присвячено багато робіт таких відомих фахівців, як Л. Амджадін, О. Васюта, О. Веклич, Т. Галушкіна, В. Дьомкін [27; 77].

Так, наприклад у статті О. Васюти «Екологічна політика та економічні важелі її рішення» робиться наголос на екологізації економіки, яка має передбачати розробку та здійснення державної політики використання природних ресурсів як національного економічного потенціалу, який використовується у суспільному виробництві та має свою вартість [48].

Проаналізувавши історію дослідження механізму реалізації державної екологічної політики можна сказати.

По-перше, ставлення людини до природи та раціонального використання природних ресурсів еволюціонує впродовж всього розвитку людського

суспільства та залежить від багатьох чинників, серед яких: соціальні, економічні, технологічні.

По-друге, існуючі проблеми, що відображають взаємодію суспільства з навколишнім середовищем, набули політичного характеру, а аналіз історії механізму реалізації державної екологічної політики показав що процес формування сучасної вдосконаленої державної екологічної політики став пріоритетним завданням, що стоїть перед всією світовою спільнотою.

По-третє, збереження безпечного для існування живої й неживої природи навколишнього середовища, досягнення гармонійної взаємодії суспільства і природи актуально завжди та потребує постійного вивчення та вдосконалення.

1.2. Уточнення змісту основних понять дослідження: «державний механізм»; «екологічна політика»; «державна екологічна політика», «механізм реалізації державної екологічної політики»

Для повноцінного дослідження потрібно уточнити зміст основних понять: «державний механізм», «екологічна політика»; «державна екологічна політика», «механізм реалізації державної екологічної політики».

На даний час в літературі існує багато різних тлумачень цих термінів, однак кожен дослідник, фахівець вносить нові поняття в розуміння проблеми. В нашому дослідженні важливо висвітлити оптимальний зміст понять «державний механізм», «екологічна політика», «державна екологічна політика» та «механізм реалізації державної екологічної політики». А також, розкрити суміжні поняття, та ті, які будуть зустрічатися в ході дослідження і допоможуть більш глибоко зрозуміти сутність досліджуваної проблеми.

Розпочнемо розгляд з поняття «механізм». Це поняття використовується у багатьох сферах. Спроби понятійного визначення «механізму» зазвичай починаються з посилання на його будову, яка незмінно передбачає сукупність організованих у систему елементів [15]. Як зазначено у словнику іншомовних слів, термін механізм у перекладі з грецької мови це – знаряддя, пристрій (сукупність ланок або деталей), сукупність проміжних станів або процесів будь-

яких явищ [18]. З іншого боку, в економічній енциклопедії механізм розуміється як «...система, пристрій, спосіб, що визначає порядок діяльності, а також як – система певних елементів, що приводить у дію внутрішній пристрій машини, устаткування тощо» [23]. З технічної точки зору, механізм – це ніщо інше, як система взаємопов'язаних тіл, що призначена для перетворення руху одного або декількох тіл у потрібний рух інших тіл [66].

Науковці та фахівці різних галузей знань тлумачать сутність цього поняття кожен зі свого боку. Так, у європейській науці та філософії класичного періоду механізм визначався, як образ ідеально ефективної системи [17]. В свою чергу, наприклад, німецький філософ Г. Гегель, у своїх філософських дослідженнях, розглядав механізм як форму об'єктивності теорії буття. Він розрізняв формальний, небайдуже розрізнений та абсолютний механізми. Прикладом абсолютного механізму, на думку Гегеля, є держава, як соціальна об'єктивність. Він зазначав, що «держава – це субстанційна середина, через яку окремі індивіди пов'язані між собою у суспільстві» [30].

Ряд сучасних науковців В. Воловік, М. Лепський, Т. Бутченко, О. Краснокутський у монографії «Сучасна філософія» зазначають, що істотною характеристикою механізму є взаємодія сторін процесу, а функціонування механізму передбачає взаємодію і взаємовплив не тільки складових частин об'єкта, на який спрямована взаємодія, але й самих елементів механізму між собою [16].

Таким чином, узагальнюючи вище наведене, механізм – це сукупність або комбінування методів, принципів, інструментів, які використовуються для досягнення конкретної мети у системі.

У літературних джерелах зустрічається багато різновидів механізмів, які утворюються в соціально-економічних системах. Одним з таких є механізм держави.

Існує чимало різних поглядів провідних вчених на поняття механізму держави. Вперше у вітчизняній практиці таке поняття було застосоване у 30-х роках ХХ століття [71]. Механізм держави є багатограним, багатоаспектним

поняттям та важливим і необхідним атрибутом будь-якої держави. Вчені, філософи, мислителі: А. Елістратов, Ф. Кокошин, Н. Кокунов, Н. Лазоревський, А. Різдяний, А. Жілін та інші зверталися до цих термінів ще на рубежі XIX – XX століть [29]. Вагомий внесок у вивченні та тлумаченні державного механізму зробили такі вітчизняні вчені, як: В. Авер'янов, В. Копейчиков, О. Зайчук, Н. Оніщенко, О. Петришин, А. Колодій та інші [71; 69].

Аналіз наукової літератури свідчить про багатоманітність тлумачення поняття «державний механізм». Так, О. Зайчук та Н. Оніщенко стверджують, що механізм держави – це система нормативно визначених, взаємодіючих органів та організацій держави, створених для реалізації її завдань і функцій та наділених спеціальними повноваженнями у відповідній сфері діяльності [71].

В свою чергу П. М. Рабінович вважає, що державний механізм – це система всіх державних організацій, які виконують її завдання і реалізують її функції [70].

В. Копейчиков, у своїх роботах, державний механізм розглядає як систему всіх державних організацій, що беруть участь у здійсненні завдань і функцій держави. Серед зазначених організацій окремо виділяються державні органи, що наділені державно-владними повноваженнями, тобто апарат держави [69].

О. Скакун визначає механізм держави як цілісну ієрархічну систему державних органів, що здійснюють державну владу, а також установ, підприємств, за допомогою яких виконуються завдання і функції держави [10].

Існує багато інших наукових позицій стосовно визначення державного механізму. В останні роки у науковій літературі з'явилися роботи фахівців, які критикують вище зазначене визначення державного механізму [71]. Одним із перших дану позицію висловив О. Мурашин, який ще в 1972 році писав: «Механізм держави вживається поряд з терміном «державний апарат», однак, краще визначається суть цього явища ... не в статистиці, а в русі» [43].

Тобто, сучасні науковці вважають, що доцільно розглядати державний механізм у взаємовідносинах складових частин між собою, так скажемо у динамічному процесі.

На думку автора дослідження, всі вищевикладені ствердження та тлумачення мають право на існування, так як у кожному з них присутні загально – теоретичні основи, які формують загальне поняття «державний механізм».

На сучасному етапі розвитку юридичних знань, спираючись на дослідження української вченої О. Ракул [57], усю різноманітність підходів до визначення поняття «державний механізм» можна поєднати у три основні концепції: механістичну, діяльнісну та організаційну. Згідно з першою, механізм держави визначають як метод, спосіб функціонування державних органів.

Відповідно до діяльнісної концепції – це сукупність станів і процесів, послідовність дій, процес функціонування держави. Спираючись на третю – це система державних органів, установ і організацій, об'єднаних метою реалізації функцій держави [57].

На даний час термін державний механізм досить чітко визначений у енциклопедичному словнику з державного управління [23]. Державний механізм – сукупність органів державної влади, організованих на засадах конституційного принципу поділу державної влади для реалізації цілей держави. Основним елементом державного механізму є апарат державного управління, який відіграє важливу роль у виконанні основних функцій і завдань держави [23].

Проаналізувавши еволюцію поняття «державний механізм» та узагальнивши усі думки з цього приводу, можна сформулювати єдине визначення. Отже, державний механізм – це внутрішньо єдина цілісна ієрархічна система державних органів, підприємств, організацій, установ, яка в процесі функціонування і у взаємодії між собою забезпечує впорядкованість і організованість суспільних відносин.

Перейдемо до уточнення змісту наступного основного поняття, яке буде використане у дослідженні – екологічна політика. Перш ніж дати визначення поняття «екологічна політика», доцільно почати з визначення двох складових цього терміну політики та екології.

Політика, як вид людської діяльності виникла ще у Давній Греції. Проте, як термін «політика» вперше зустрічається у працях давньогрецького філософа Аристотеля. У своїй книзі «Політика» він проаналізував форми тогочасного політичного життя та державного управління. Аристотель писав, що політика – це участь людей у житті і існуванні держави для вирішення нагальних проблем держави [4].

Один з найвідоміших представників політичної думки Н. Макіавеллі зробив прорив в усвідомленні специфіки політики. Він вперше в історії відокремив політику, як самосійну дисципліну, не пов'язуючи її з мораллю та релігією [67]. Н. Макіавеллі відзначав, що політиці притаманні свої закони, принципи та методи.

Звертаючись до словника іншомовних термінів можна знайти наступне визначення. Політика (від. грецького – політична діяльність) цілі й завдання, що їх ставлять суспільні класи в боротьбі за свої інтереси; методи і засоби досягнення цих цілей і завдань, а також діяльність органів державної влади й державного управління, яка відображає суспільний лад і економічну структуру країни [43]. В свою чергу, В.І. Ленін називав політику концентрованим виразом економіки [67].

Існує ще багато визначень даного поняття, як простих так і досить складних, комплексних. Якщо звернутися до філософського енциклопедичного словника, то там загальне визначення політики визначене наступним чином. Політика – «..це діяльність, що має своєю метою регулювання взаємин між людьми для забезпечення певного стану деякої суспільної одиниць» [23].

Просвітителі Ж.Ж. Руссо, Т. Гобс, Д. Локк та інші видатні мислителі нового часу визначали політику, як суспільну діяльність, яка направлена на управління людьми, завдяки прийняттю рішень окремими групами [67].

На теперішній час у політологічному словнику визначено декілька основних трактувань політики:

- як відносини між класами з приводу влади;
- як панування через завоювання та використання влади;
- як управління державою, впорядкування суспільного життя;

– як система принципів і норм регулювання життя суспільства загалом, соціальних груп та індивідуумів [46].

Останнє визначення, яке міститься у політологічному словнику, на мою думку є самим чітким та влучним для нашого дослідження.

Багато авторів виділяють декілька елементів політики. Таких як: економічна, демографічна, екологічна, гуманітарна, наукова та технічна складові.

Для нашого дослідження найбільший інтерес викликає екологічна складова політики або екологічна політика. Для уточнення змісту поняття «екологічна політика» розберемося та проаналізуємо сутність та походження поняття «екологія».

Першочергово термін «екологія» було введено німецьким біологом Е. Геккелем у 1864 році [8] для означення напрямку в біології, що вивчає зв'язки і відносини біологічних організмів і популяцій із зовнішнім середовищем. Трапилось так, що він не лише заснував нову дисципліну, а й відкрив нову сторінку в історії природознавства. Адже до появи екології об'єктами природничих наук були матеріальні тіла, форми руху, процеси. Тут уперше як об'єкти дослідження заявлені системні взаємовідносини. Тому екологія дала могутній імпульс не тільки теорії еволюції, а й загальній теорії систем, засновники якої переважно починали як екологи [8].

Проте, слід зазначити, що у 1858 році американський письменник – романіст Генрі Торо, в одній зі своїх публіцистичних статей вжив термін «екологія» в сенсі «природознавство», закликаючи громадськість вивчати природу, адже саме вона є дійсним будинком для людства [24].

Існує декілька сотень дефініцій поняття екології. Так, на думку К.Фредерікса, екологія – це наука про живих істот як членів природного комплексу; Е. Макфедьен вважав екологію наукою, що вивчає популяції і характеризується кількісним підходом до дослідження природних явищ [36]. Видатний учений Н. Наумов, розглядаючи процес взаємодії організмів з середовищем, відзначав, що екологія має справу лише з тією його стороною, яка зумовлює розвиток, розмноження і виживання особин, структуру та

динаміку утворених ними популяцій окремих видів і, нарешті, структуру та динаміку співтовариств різних видів [39].

У сучасній науці спостерігаємо подальшу диференціацію екології за такими основними напрямками, які використовували і в минулому. Екологія – це наука про взаємини живих організмів з навколишнім середовищем; це визначення, на мою думку, є одним із перших і найбільш загальним і вживаним, а з іншого боку є простим, зрозумілим для широкого кола користувачів [36]. Екологія – це наука про функціонування екосистем різного рівня організації; це поняття відрізняється від першого своєю об'ємністю, широтою та включає різноманітні об'єкти організації [39]. Екологія – комплексна наука про довкілля біосистем; тут розглядається не одна окремо взята система, а ціла низка систем, їхні взаємовідносини, вплив на інші системи [8]. Екологія – наука про унікально-космічний статус людини як виду в біосфері Землі. Таке тлумачення є найбільш загальним, широким і повним у всьому довкіллі [8].

Сучасна екологія – це розгалужене вчення не тільки про природу – живу і неживу – біосферу, а й про людину [39]. Тому вчені різноманітних галузей знання по-різному розглядають її структуру, значення. Одні значну увагу приділяють гуманітарним, культурним і загальнофілософським аспектам, інші – соціальним, біоекологічним, або еколого-економічним, техніко-технологічним сторонам. Але в наш час важливо структурно об'єднати всі ці аспекти, а для цього потрібен міждисциплінарний підхід, який повинен гарантувати безпеку людству [36].

Сучасна екологія вивчає причини екологічної кризи, екологічних катастроф, надзвичайних ситуацій, корені яких полягають у споживацькому відношенні людини, суспільства до природи [8].

На даний час існують різні точки зору на сутність і зміст екологічної політики. Багато дослідників не дають чіткого, конкретного визначення.

Як відмічав А. Гетьман, екологічна політика – це «система державних заходів, які визначають тактику і стратегію збалансованого розвитку» [39].

Так, наприклад, Н. Малиш вважає, що екологічна політика – це сукупність засобів і заходів, пов'язаних із впливом суспільства на природу і спрямованих на забезпечення екологічно збалансованого розвитку і цивілізованості [32]. Екологічну політику треба розуміти як координуючу першооснову, яка формує і приводить у рух ресурси підприємства, організації, установи для досягнення цілей у сфері раціонального використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища і забезпечення екологічної безпеки за допомогою політичних, економічних, юридичних, освітніх та інших заходів.

На думку Д. Ветвицького, екологічну політику можна представити як систему цілей і дій органів державної влади та управління, спрямованих на забезпечення екологічної безпеки держави і задоволення екологічних потреб населення. При цьому з урахуванням світового досвіду здійснення державної екологічної політики, автор робить висновок, що державна екологічна політика – це комплекс засобів і заходів, спрямованих суспільством і державою на охорону та оздоровлення довкілля, ефективне поєднання природокористування і природоохорони та забезпечення нормальної життєдіяльності громадян, який має два виміри, зокрема, нормативний і регуляційний [13].

У реалізації екологічної політики вчені сьогодення виділяють три основні рівні: глобальний, національний і локальний. Вважаємо за необхідне виокремити такі рівні здійснення екологічної політики: локальний – рівень підприємства організації; місцевий – рівень адміністративного району, міста; регіональний – рівень області; субнаціональний – рівень кількох областей; національний – рівень держави; міждержавний – рівень кількох держав; планетарний (глобальний) – рівень планети.

Науковець О. Мягченко вважає, що державна екологічна політика – це система заходів, пов'язаних із запобіганням негативним впливам суспільства на природу [13].

Доцільно додати, що державну екологічну політику деякі автори називають, як «державна політика охорони навколишнього середовища». У автора В. Ковбасюка в енциклопедичному словнику державного управління

зазначено наступне тлумачення. Державна політика охорони навколишнього середовища складається зі стратегії та тактики, яку опрацьовує законодавча влада, а реалізовує виконавча влада [23].

Вищевикладене дає підстави зазначити, що державна екологічна політика – це складова політики держави, що відображає сукупність її цілей і завдань у сфері екології, які формуються політичною системою держави відповідно до її соціального призначення і реалізуються нею за допомогою певних механізмів.

Для повноти дослідження слід звернути увагу та розглянути такі суміжні поняття як державна регіональна політика та екологічна ситуація.

Автор Ковбасюк у енциклопедичному словнику державного управління визначає державну регіональну політику, як цілеспрямовану діяльність держави, яка полягає в управлінні соціально-економічними процесами на регіональному рівні, враховуючи цілі та завдання регіону та стратегію країни в цілому [23]. Відомий український академік М. Долішній у своїй монографії «Регіональна політика на рубежі ХХ – ХХІ століть» писав: «...регіональна політика, яка повинна бути виваженою, спиратися на історичну зумовленість певних територій, враховувати стан окремих регіонів, їхню загальнодержавну інтеграцію» [20].

Сучасне поняття державної регіональної політики прописано у статті 1 Закону України «Про засади державної регіональної політики». Так, у Законі зазначено, що «державна регіональна політика – система цілей, заходів, засобів та узгоджених дій центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб для забезпечення високого рівня якості життя людей на всій території України з урахуванням природних, історичних, екологічних, економічних, географічних, демографічних та інших особливостей регіонів, їх етнічної і культурної самобутності» [52].

Таким чином, у широкому розумінні, державна регіональна політика, це – політика, яка здійснює тільки держава, у більш вузькому – це дії, як держави, так і регіонів у межах наданих їм повноважень.

Перейдемо до наступного поняття, яке буде зустрічатися у нашому дослідженні – це «екологічна ситуація».

Звернемося до словника іншомовних термінів, де зазначено, що ситуація (від лат. *situs* – становище) – збіг умов і обставин, що створюють певне становище [66]. М. Хилько у своєму підручнику «Екологічна безпека України» розглядає екологічну ситуацію, як «..просторово-часове співвідношення природних, економічних, соціальних і політичних умов, які створюють відносно стійку систему життєзабезпечення людини і суспільства. Складовими екологічної ситуації є умови, процеси й обставини» [75].

Таким чином, можна стверджувати що екологічна ситуація – це сукупність станів екологічних об'єктів в межах певної території в певний проміжок часу з урахуванням впливу на них інших об'єктів, які знаходяться за межами визначеної території. Часто ототожнюють визначення екологічний стан та екологічна ситуація. В свою чергу під екологічним станом розуміють стан конкретних об'єктів та суб'єктів довкілля. Звертаючись знову до «Екологічної безпеки» М. Хилька трактувати термін екологічний стан, як сукупність умов і чинників абіотичної і біотичної природи, що визначають природні процеси в екосистемах і навколишньому середовищі, а також вплив людини на навколишнє середовище [75].

Отже, на думку авторів дослідження, поняття екологічна ситуація є більш загальним та більш інформативним. З позиції людини, екологічну ситуацію можна розглядати, як ситуацію, яка потребує покращення або запобігання.

Розглянувши та проаналізувавши, зміст всіх складових основних понять нашого дослідження, автори дослідження вважають, що у широкому сенсі, механізм реалізації державної екологічної політики це – ефективна система управління у сфері охорони навколишнього природного середовища, яка несе в собі сукупність послідовних дій окремих елементів, засобів і методів у певних формах, які забезпечують функціонування та раціональний розвиток системи.

Підсумовуючи вищевикладене, ми можемо визначити наступне.

Трактування основних термінів дослідження «державний механізм», «екологічна політика», «державна екологічна політика» мають дуже велику складність і багатогранність.

Значні теоретичні дослідження та напрацювання багатьох дослідників свідчать про актуальність екологічних питань у всі часи існування людського суспільства.

Отже, дослідивши тлумачення поняття «державна екологічна політика» багатьох науковців та фахівців, на думку авторів дослідження, державну екологічну політику можна визначити як діяльність органів державної влади, орієнтовану на формування та розвиток екологічного виробництва, споживання та екологічної культури життєдіяльності людини.

1.3. Принципи та методи дослідження механізму реалізації державної екологічної політики на регіональному рівні

Для проведення плідного та результативного дослідження механізму реалізації державної екологічної політики на регіональному рівні у роботі будуть використовуватись загальнонаукові принципи та підходи, з яких складається квінтесенція спеціальної методології.

Сучасна наука керується такими основними принципами пізнання: принципом детермінізму, принципом відповідності і принципом субсидіарності.

Принцип (від лат. – основа) - центральне поняття, логічне вираження пізнання, основна ідея, що пронизує систему знань і встановлює субординацію цього знання [66].

Принцип детермінізму, будучи загальнонауковим, організовує побудову знання в конкретних науках. Детермінізм виступає, перш за все, у формі причинності як сукупності обставин, які передують у часі якій небудь даній події і викликають її [35]. Тобто, має місце зв'язок явищ і процесів, коли одне явище, процес (причина) за певних умов породжує, виробляє інше явище, процес (наслідок). Понятійність принципу детермінізму у нас час передбачає наявність багатьох різноманітних об'єктивно існуючих форм взаємозв'язку явищ, велика кількість яких виражаються у вигляді співвідношень, які не мають

безпосередньо причинного характеру, таким чином прямо не містять моменту породження одного іншим.

Принцип відповідності означає наступність наукових теорій. Нові теоретичні знання бувають корисні для розвитку науки, але якщо вони не будуть співвідноситися з колишніми, то наука перестане бути цілісною.

Сутність принципу додатковості полягає в наступному: відтворення цілісності явища вимагає застосування в пізнанні взаємовиключних «додаткових» класів понять. За допомогою додатковості встановлюється еквівалентність між класами понять, комплексно описують суперечливі ситуації в різних сферах пізнання.

Доцільно зауважити, що для повного розкриття досліджуваної теми будуть використані і такі додаткові принципи наукового пізнання як: об'єктивний, історичний, принцип сходження від абстрактного до конкретного, взаємозв'язку історичного та логічного, термінологічний, системний, пізнавальний та багатofакторний.

Будь яке дослідження повинно бути об'єктивним, незважаючи на внутрішні та зовнішні фактори (симпатії, антипатії, емоційний стан та інше), які не повинні вплинути на результат.

Слід зауважити, що перш ніж вивчати сучасний стан механізму реалізації державної екологічної політики у Донецькому регіоні, необхідно вивчити генезис та розвиток екологічної політики нашої держави та регіону. Завдяки історичному принципу є можливість дослідити виникнення, формування і розвиток екологічної політики у хронологічній послідовності з метою виявлення внутрішніх та зовнішніх зв'язків, закономірностей та суперечностей [63].

Сутність принципу системності полягає у комплексному дослідженні великих і складних об'єктів (систем), дослідженні їх як єдиного цілого з узгодженим функціонуванням усіх елементів і частин. Основна його ідея полягає у вивченні об'єкту проблеми як цілісного, але як такого, що складається із різних взаємопов'язаних елементів [9].

Термінологічний принцип передбачає вивчення історії термінів і позначуваних ними понять, розробку або уточнення змісту та обсягу понять, встановлення взаємозв'язку і субординації понять, їх місця в понятійному апараті теорії, на базі якої базується дослідження механізму реалізації державної екологічної політики.

Аналіз даної теми передбачає також використання принципу від абстрактного до конкретного. Рух від абстрактного до конкретного в пізнанні означає сходження від неповного, часткового, фрагментарного до більш повного, цілісного і всебічного знання. Термін сходження фіксує ту обставину, що всі попередні поняття в русі не втрачаються, а зберігаються, входять у знятому вигляді в наступні.

Принцип багатофактрності дозволяє дослідити вплив різного виду суб'єктивних та об'єктивних факторів, які вплинули на напрямки та темпи розвитку реалізації державної екологічної політики.

До основних загальнонаукових методів, які використовуються під час проведення дослідження, можуть бути віднесені методи: аналізу та синтезу, індукції і дедукції, ідеалізації та формалізації, аксіоматичний метод.

Аналіз – метод наукового дослідження шляхом розкладання предмета на складові, тоді як синтез – це поєднання отриманих під час аналізу часток в одне єдине. Методи аналізу та синтезу в науковій творчості органічно пов'язані між собою і можуть набувати різних форм залежно від властивостей досліджуваного об'єкта, мети дослідження, ступеня пізнання об'єкта, глибини проникнення в його сутність.

Дедуктивною називають таку розумову конструкцію, в якій висновок щодо якогось елемента множини робиться на підставі знання загальних властивостей всієї множини. Змістом дедукції як методу пізнання є використання загальних наукових положень при дослідженні конкретних явищ.

Під індукцією розуміють перехід від часткового до загального, коли на підставі знання про частину предметів класу робиться висновок стосовно класу в цілому. Дедукція та індукція – взаємно протилежні методи пізнання.

Метод ідеалізації – конструювання подумки об'єктів, яких немає в дійсності або які практично нездійсненні. Мета ідеалізації: позбавити реальні об'єкти деяких притаманних їм властивостей і наділити (подумки) ці об'єкти певними нереальними і гіпотетичними властивостями.

Аксіоматичний метод – це метод, який містить у собі побудову наукової теорії, відповідно якої деякі твердження приймаються без доведень, а всі інші знання виводяться з них відповідно до певних логічних правил.

Слід відокремити ще один важливий метод пізнання – системний аналіз. Даний метод полягає у вивченні об'єкта дослідження як сукупності елементів, що утворюють систему. У наукових дослідженнях він передбачає оцінку поведінки об'єкта як системи з усіма факторами, які впливають на його функціонування та займає важливе місце [9].

Виходячи з вищевикладеного, доцільно зазначити, що в дослідженні механізму реалізації державної екологічної політики в Донецькому регіоні застосовано ряд принципів та методів. Таких як принципи об'єктивності та системності, логіки побудови висновків, адекватності, детермінізму, розвитку, комплексності, історизму, термінологічний принцип, багатofакторності, а також методи аналізу та синтезу, індукції та дедукції, логічний метод, порівняння, узагальнення, метод класифікації, абстрагування, конкретизації, спостереження, опитування та аналізу документів.

Таким чином, дослідивши методологічні засади механізму реалізації державної екологічної політики в Донецькому регіоні, можна зробити наступні висновки.

По-перше, за допомогою аналізу історії механізму реалізації державної екологічної політики встановлено, що процес формування сучасної вдосконаленої державної екологічної політики, як на державному, так і на регіональному рівнях, став пріоритетним завданням світової спільноти сьогодні.

З'ясовано, що у сучасній науці процес пізнання навколишнього природного середовища складається з чотирьох основних етапів, які сформувались під впливом соціальних, економічних та технологічних чинників.

Багато науковців у своїх дослідженнях вивчали різні аспекти взаємовідносин в системі «людина-природа». Відзначимо, що велике визнання отримало вчення В. Вернадського «Про біосферу» та «Про ноосферу», головною ідеєю яких було досягнення гармонії у відносинах між людиною та природою з метою вирішення екологічних проблем.

По-друге, авторами дослідження уточнено зміст основних понять досліджень. Таких як: «державний механізм», «екологічна політика», «державна екологічна політика» та «механізм реалізації державної екологічної політики». Розкриті суміжні поняття, які будуть зустрічатися у магістерській роботі. Такі як: «механізм», «екологія», «політика», «екологічна ситуація» та «екологічний стан». Визначено, що державна екологічна політика – це діяльність органів державної влади, орієнтована на формування та розвиток екологічного виробництва, споживання та екологічної культури і людини. Механізм реалізації державної екологічної політики це – ефективна система управління у сфері охорони навколишнього природного середовища, яка несе в собі сукупність послідовних дій окремих елементів, засобів і методів у певних формах, які забезпечують функціонування та раціональний розвиток системи.

По-третє, у даному дослідженні поєднані методи як теоретичного, так і емпіричного рівня наукового дослідження. Використані такі основні методи та принципи, як: принцип історизму, об'єктивності, системності та методи аналізу та синтезу, логічний метод та метод актуалізації.

Все це дозволить повноцінно дослідити механізм реалізації державної екологічної політики в Донецькому регіоні, його значення для забезпечення національної екологічної політики та раціонального використання природних ресурсів.

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В ДОНЕЦЬКОМУ РЕГІОНІ

2.1. Сутність, зміст, мета, завдання та принципи механізму реалізації державної екологічної політики на регіональному рівні

Теоретичні аспекти дослідження механізму реалізації державної екологічної політики в Донецькому регіоні є теоретичною основою для нашого дослідження, тому доцільно розкрити та визначити сутність, зміст, мету, завдання, особливості та проаналізувати нормативно-правову базу механізму реалізації державної екологічної політики на регіональному рівні.

В умовах розвитку сучасного державотворення зростає роль держави в формуванні та реалізації екологічної політики, як на національному так і на регіональному рівнях. На даний час існують різні підходи щодо визначення сутності та змісту механізму реалізації державної політики, спрямованого на вирішення екологічних проблем суспільства.

Так, О. Трофимчук у своїх дослідженнях відмічав наступне. Механізм формування та реалізації державної екологічної політики – це певна сукупність цілей, принципів, функцій, форм, методів та інструментів, за допомогою яких суб'єкти управління або регулювання здійснюють вплив на об'єкти регулювання з метою збереження навколишнього середовища, захисту життя і здоров'я населення від негативного впливу, забруднення навколишнього природного середовища, досягнення сталого розвитку, гармонійної взаємодії громадян і природи [73].

У монографії С.М. Домбровської також робиться наголос на тому, що формування та реалізація механізму державної екологічної політики має відбуватись лише за тими напрямками, які передбачають гарантування екологічної безпеки життєдіяльності людини, запобігання деградації навколишнього середовища; впровадження належних матеріальних, процедурних, інституційних та інших необхідних механізмів та інструментів

щодо її регулювання та встановлення адміністративно-правових, організаційних, фінансово-економічних та інших умов для реалізації і захисту права людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля, а також забезпечення раціонального природокористування [21].

Згідно зі Стратегією Державної екологічної політики України на період до 2030 року, метою державної екологічної політики є досягнення доброго стану довкілля шляхом запровадження екосистемного підходу до всіх напрямків соціально-економічного розвитку України для забезпечення конституційного права кожного громадянина України на чисте та безпечне довкілля, впровадження збалансованого природокористування і збереження та відновлення природних екосистем [55].

Таким чином, головне завдання державної екологічної політики полягає у здійсненні охорони навколишнього природного середовища за умов ефективного використання ресурсів. Доцільно зауважити, що обсяг цілей та задач екологічної політики напряму залежить від адміністративно-територіально поділу та площі держави.

Для нашої держави основними напрямками державної екологічної політики є:

- охорона навколишнього природного середовища (охорона атмосферного повітря, охорона водних ресурсів, охорона земельних ресурсів, збереження та розвиток озелених територій та екологічної мережі, моніторинг довкілля);
- раціональне використання природних ресурсів (раціональне поводження з відходами виробництва та споживання, зниження матеріало-, водо-, енергомісткості виробництва);
- екологічна безпека (природно-техногенна безпека, зменшення екологічних ризиків, регулювання антропогенних навантажень);
- інституціональне середовище (екологічне право, екологічним менеджмент, екологічний аудит, екологічна експертиза, освіта та просвіта, інформування, екоінформатика, екологічна економіка, соціальне партнерство).

Аналіз дефініції механізм державної екологічної політики дає нам змогу виділити рівні, на яких може проводитися та здійснюватися екологічна політика. По-перше, міжнародний (глобальний), по-друге – державний (національний), по-третє – регіональний (обласний) та останній рівень – місцевий (міста, села, селища).

На теперішній час в Україні діє трирівнева система управління природокористуванням та охороною навколишнього природного середовища: на державному рівні, регіональному та місцевому [32].

Для нашого дослідження потрібно детальніше розглянути та визначити сутність саме механізму реалізації державної екологічної політики на регіональному рівні.

Слід відмітити, що регіональна екологічна політика є складовою національної екологічної політики держави. Тому, регіональну екологічну політику держави потрібно розглядати в контексті конкретності інтересів, які вона реалізує. Тобто, наскільки специфічними є інтереси регіонів, що відображають історичні, етнічні, природні, економічні, соціальні, культурні особливості територій, настільки конкретно диференційованими є інтереси держави щодо них.

Багато науковців та дослідників розглядали державну регіональну політику вузько направлено, кожен у своїй галузі. Тому, дуже важко було виробити та застосовувати одне єдине поняття.

У Законі України «Про засади державної регіональної політики» законодавчо закріплено, що державна регіональна політика - система цілей, заходів, засобів та узгоджених дій центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб для забезпечення високого рівня якості життя людей на всій території України з урахуванням природних, історичних, екологічних, економічних, географічних, демографічних та інших особливостей регіонів, їх етнічної і культурної самобутності [52].

Головною метою державної екологічної політики на регіональному рівні в довгостроковій перспективі є поліпшення якості життя населення регіону

шляхом вдосконалення екологічних параметрів системи життєзабезпечення, впровадження нових наукоємних, ресурсозберігаючих, екологічно чистих технологій, формування стабільного екологічно безпечного господарсько-виробничого комплексу, створення екологічно безпечних умов життя громадян [3].

На думку авторів дослідження, зміст регіональної екологічної політики доцільно завжди розглядати з двох боків. Перший – це екологічна політика держави по відношенню до регіонів (державна регіональна екологічна політика), другий – екологічна політика, яка здійснюється регіонами. Перша реалізується центральними органами державної влади, друга – місцевими органами влади і самоврядування.

Державна екологічна політика на регіональному рівні здійснюється за допомогою механізмів, спрямованих на стимулювання розвитку регіонів [52].

Під механізмами реалізації державної екологічної політики на регіональному рівні слід розуміти сукупність важелів, інструментів і регламентуючих методів, використання яких суб'єктами екологічного управління забезпечує перетворення вихідних рішень (створення еколого-економічних передумов сталого розвитку регіонів) та результат (еколого-безпечне довкілля).

Як відмічає науковець Н.Р. Нижник, механізм управління – це складна категорія управління, яка включає декілька складових. Таких як:

- цілі управління, елементи об'єкта та їхні зв'язки, на які здійснюється вплив, діяння в інтересах досягнення цілей;
- методи впливу;
- матеріальні і фінансові ресурси управління, соціальний та організаційний потенціали.

Тобто, реальний механізм управління завжди конкретний, оскільки спрямований на досягнення конкретних цілей шляхом впливу на конкретні фактори Він формується щоразу, коли приймається управлінське рішення шляхом узгодження всіх елементів механізму управління [38].

За функціональною ознакою механізми реалізації державної екологічної політики на регіональному рівні можна поділити на основні та допоміжні. До основних відносяться – організаційний, правовий, економічний. Допоміжними є кадровий, інформаційний та громадського впливу, які спираються переважно на регулятивне екологічне національне й міжнародне законодавство, стандарти і норми [3].

Основні інструменти державних механізмів реалізації державної екологічної політики на регіональному рівні у своєму дослідженні ми спробували розділити відповідно їх функціональних ознак та наведені у додатку А.

Для повноти дослідження доцільно розглянути та уточнити зміст кожного державного механізму екологічної політики та можливості його застосування на регіональному рівні для вирішення нагальних екологічних проблем регіону.

Основою правового механізму є законодавча база, у якій знаходяться правові акти, які враховують природні, географічні та соціально-економічні особливості того чи іншого регіону, регламентуються головні напрями діяльності держави у сфері охорони навколишнього середовища, а саме: впровадження стандартів якості довкілля, організацію моніторингу, керівництво розробленням і реалізацією програм контролю за забрудненням середовища, організацію наукових досліджень з проблем довкілля, бюджетно-фінансову діяльність тощо.

За роки незалежності розроблено природоохоронне законодавство, яке регулює правовідносини у сферах взаємодії людини і природи. По-перше, це Закони України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про відходи», «Про охорону атмосферного повітря», «Оцінку впливу на довкілля», ряди Кодексів (Земельний, Лісовий, Водний, «Про надра», Цивільного захисту) тощо [53].

Метою функціонування економічного механізму реалізації екологічної політики є мобілізація численних складових, які дозволяють враховувати

екологічні пріоритети на макро – і мікроекономічному рівнях, а також забезпечення основних екологічних стандартів для створення безпечних умов промислового виробництва [35].

Фінанси є одним із найважливіших і складних елементів економічної системи, без якого держава не може ефективно виконувати свої функції. Через державні фінанси найяскравіше виявляються та проголошуються суспільні інтереси, набувають чіткіших форм реальні пріоритети суспільства. Державні фінанси опосередковують рух реально створеного валового внутрішнього продукту, і водночас вони можуть бути самостійним та відносно незалежним чинником прискорення або гальмування економічного зростання [7].

Забезпечення дієвості та ефективності формування та реалізації екологічної політики сталого розвитку держави можливе за рахунок запровадження виваженої фінансово-економічної політики [69]. Вона здійснюється за допомогою організаційно-фінансового механізму природокористування і передбачає надходження фінансових ресурсів у державну економіку, соціальну та екологічну сферу на основі наповнення бюджету, нарощування фінансового потенціалу регіону і прискорення його розвитку [3]. Таким чином, ресурсно-екологічні цілі, імперативи та пріоритети, повинні входити у організаційно-фінансовий механізм для того, щоб стимулювати всі об'єкти господарського комплексу і перевести його на модель сталого та екологічнобезпечного функціонування і розвитку. Якщо в екологічних показниках будуть враховуватися всі види витрат природних ресурсів і негативний вплив забруднень на природу, а також величина шкоди, яка завдається природі, економіці, суспільству на всіх стадіях виробництва та споживання, плюс усі види екологічних витрат, то економіка й екологія не будуть, як тепер, знаходитися в антагоністичних взаємовідносинах [38].

До структури фінансового механізму реалізації екологічної політики входять чотири форми, які засновані на системах фінансування:

– самофінансування – це забезпечення відтворення виробництва за рахунок власних фінансових ресурсів регіону. Позитивною стороною даної

форми фінансового забезпечення є максимально ефективно використання наявних ресурсів за рахунок прискорення термінів їх кругообігу;

– кредитування – це головна форма фінансового забезпечення соціо-еколого-економічних потреб регіону за рахунок тимчасового використання позикових ресурсів. Воно здійснюється за принципами платності, поверненості, тимчасовості й матеріального забезпечення кредитів. Кредитування дає змогу використовувати одні й ті ж фінансові ресурси різними суб'єктами господарювання, що прискорює їх оборот і сприяє підвищенню ефективності діяльності, і як наслідок – досягається значна економія суспільного капіталу;

– бюджетні асигнування – це державне фінансування у формі міжбюджетних трансфертів;

інвестування як форма фінансового забезпечення реалізується на основі інвестицій – довгострокових вкладень капіталу в економіку, соціальні та екологічні сфери [38].

На теперішній час, питання фінансового забезпечення реалізації екологічної політики у сучасних умовах визначається як одне з найважливіших, оскільки воно має забезпечувати не тільки покриття збитків, завданих навколишньому природному середовищу, а й сприяти відновленню природних ресурсів та забезпечувати сталий екологічнобезпечний розвиток суспільства.

Організаційний механізм реалізації державної екологічної політики представлено загальними органами державної влади та наведено у таблиці 2.1.

Таким чином, існуюча система природоохоронних заходів не може виключити можливість виникнення надзвичайних ситуацій внаслідок довгострокового антропогенного впливу на навколишнє середовище, а висока ступінь погіршення основних фондів і господарського комплексу призводить до погіршення стану навколишнього середовища.

Низький рівень мотивації для раціонального використання природних ресурсів суб'єктами господарювання виникає через використання адміністративних методів управління в економічній діяльності, існування негативного ставлення суспільства до екології, недостатню систему

безперервної екологічної освіти і т.п. Все це може посилювати і без того складну екологічну ситуацію на регіональному та місцевому рівнях.

Таблиця 2.1

Організаційний механізм реалізації державної екологічної політики

Загальні органи державної влади	Спеціальні органи влади в сфері екології	Органи відомчого управління та контролю, органи спеціалізованого функціонального управління
<ul style="list-style-type: none"> - Президент України; - Верховна Рада України; - Кабінет Міністрів України; - Рада національної безпеки і оборони України 	<ul style="list-style-type: none"> - Державна комісія з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій; - Міністерство енергетики та захисту довкілля України; - Державна екологічна інспекція України; - Державні екологічні інспекції в областях 	<p>Міністерство охорони здоров'я України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Міністерство внутрішніх справ України, Міністерство енергетики та вугільної промисловості України, Державна авіаційна служба України, Державне космічне агентство України, Державна санітарно-епідеміологічна служба України</p> <p>Органи спеціалізованого управління з використанням окремих видів ресурсів (Державна служба геології та надр України, Державне агентство з земельних ресурсів України, Державне агентство водних ресурсів України, Державна служба гірничого нагляду та промислової безпеки України, Державне агентство лісових ресурсів України,</p>
<p>Органи громадського управління: Українське товариство охорони природи, Українська екологічна асоціація «Зелений світ», Національний екологічний центр України, Український екологічний фонд 3000, Всеукраїнська екологічна ліга, ВГО «Ноосфера» та ін.)</p>		

Низький рівень мотивації для раціонального використання природних ресурсів суб'єктами господарювання виникає через використання адміністративних методів управління в економічній діяльності, існування негативного ставлення суспільства до екології, недостатню систему безперервної екологічної освіти і т.п. Все це може посилювати і без того складну екологічну ситуацію на регіональному та місцевому рівнях.

Проаналізувавши теоретичні аспекти дослідження механізму реалізації державної екологічної політики в Донецькому регіоні, авторами дослідження встановлено наступне.

Сутність механізму реалізації державної екологічної політики на регіональному рівні полягає у використанні комплексу важелів та інструментів, які забезпечують реалізацію державних пріоритетів у Донецькому регіоні.

Головною метою механізму реалізації державної екологічної політики на регіональному рівні є поліпшення екологічного стану у Донецькому регіоні для забезпечення безпечної життєдіяльності населення. Основним завданням механізму реалізації державної екологічної політики у Донецькому регіоні, на найближчу перспективу є екологічно збалансоване використання природних ресурсів та запобігання збільшенню рівня забруднення.

Також встановлено, що основними принципами даного механізму є принципи раціонального природокористування та мінімізації негативного впливу на екологію господарської діяльності людини.

2.2. Особливості механізму реалізації державної екологічної політики в Донецькому регіоні

Важливим фактором впливу на соціально-економічний розвиток суспільства, рівень життя населення є безперечно екологічний стан. Головною детермінантою, що визначає екологічну ситуацію в Донецькій області, є розвиток добувної та переробної галузей, щільність населення, висока концентрація промислових підприємств [29].

Зауважимо, що Донецька область займає одне з головних місць в економічному потенціалі України. На території Донецької області, яка становить лише 4,4 відсотка від загальної площі України, зосереджена п'ята частина промислового потенціалу держави, 78 відсотків якого припадає на екологічно небезпечні виробництва. На території області створено потужну техносферу, що включає понад 1100 значних промислових підприємств гірничодобувної, металургійної, хімічної промисловості, енергетики, важкого машинобудування та будівельних матеріалів. Крім цього, експлуатується близько 300 родовищ корисних копалин. Висока концентрація промислового, сільськогосподарського виробництва, транспортної інфраструктури в поєднанні

із значною щільністю населення створили величезне навантаження на біосферу – найбільшу в Україні і Європі [58].

Сучасна екологічна ситуація в Донецькій області стала об'єктом уваги таких авторів, як: О.І. Бондар, О.А. Улицький, В.М. Єрмаков. У сумісному дослідженні вони розглянули вплив збройного конфлікту на сході України на безпечне функціонування об'єктів критичної інфраструктури та екосистему Донбасу [11].

Автори посібника «Воєнні дії на сході України – цивілізаційні виклики людству» провели дослідження стосовно впливу воєнних дій на довкілля на сході України, оцінювання шкоди, завданої довкіллю, навели основні характеристики стану довкілля Донецької та Луганської областей до початку конфлікту, дослідили фактори забруднення та руйнування об'єктів довкілля в результаті воєнних дій [33].

Численний колектив авторів, серед яких Н. Денісов, Д. Аверін, А. Ющук, В. Єрмаков, О. Улицький, П. Бистров, С. Зібцев, С. Чумаченко, Ю. Набиванець здійснили масштабну дослідницьку роботу «Оцінка екологічної шкоди та пріоритети відновлення довкілля на Сході України» [40]. Вона була підготовлена в рамках проекту «Визначення шкоди, завданої довкіллю на сході України», який виконувався Координатором проектів ОБСЄ в Україні. У публікації систематизовано та проаналізовано інформацію про екологічну ситуацію Донеччини з різних джерел, запропоновано конкретні кроки для відновлення регіону в короткостроковій та довгостроковій перспективі.

На сучасному етапі екологічний стан Донеччини вже переріс поняття «проблема» і якщо не дотягнув до поняття «катастрофа», то це лише питання часу.

Найгострішою екологічною проблемою Донецького регіону, яка вимагає якнайшвидшого вирішення, є забруднення повітряного басейну.

Основними забруднювачами атмосферного повітря в регіоні залишаються підприємства металургії, теплові електростанції та підприємства вугільної промисловості. За інформацією Державної служби статистики України,

викиди забруднюючих речовин та парникових газів у атмосферу від стаціонарних джерел забруднення за 2018 рік становлять 790,2 тис. т (31,5 % від загальних викидів по Україні) та на 0,7 % більше, ніж в 2017 рік (див. рис. 2.1).

Рис. 2.1. Динаміка викидів забруднюючих речовин від стаціонарних та пересувних джерел

У 2018 році спостерігається незначне збільшення викидів по відношенню до 2017 року, що пов'язане з нарощуванням потужності промислових підприємств та переходом з газу на альтернативні види палива (зокрема на вугілля різних марок).

Щільність викидів шкідливих речовин від стаціонарних джерел у розрахунку на квадратний кілометр області у 2018 році склала 29,8 т проти 29,6 т за 2017 рік, а на одну особу – 188,9 кг проти 185,9 кг [58].

Основними забруднювачами атмосферного повітря залишаються такі підприємства: ПрАТ «ММК ім. Ілліча», ПрАТ «МК «Азовсталь», ОП «Шахта ім. Засядька», ПрАТ «Донецьксталь» – металургійний завод» філіалу «Металургійний комплекс», ПАТ «Авдіївський КХЗ», ТОВ «Інкор і Ко», ПрАТ «Бахмутський Аграрний Союз», фільтрувальні станції КП «Компанія «Вода Донбасу» та інші.

Однією з основних причин надмірних викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря є моральне старіння та фізичне зношення технологічного та пилогазоочисного устаткування, що не відповідає сучасним вимогам щодо забезпечення встановлених законодавством нормативів граничнодопустимих викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря [34].

Донецьким регіональним центром з гідрометеорології постійно виконуються спостереження за станом атмосферного повітря на 11 стаціонарних постах, розташованих в містах: Маріуполь, Краматорськ, Бахмут, Покровськ та Слов'янськ.

Протягом 2019 року було зафіксовано перевищення середньорічних концентрацій забруднюючих речовин по містах:

- у Маріуполі: завислі речовини – 1,3 ГДК_{с.д.}, діоксид азоту – 1,75 ГДК_{с.д.}, фенол – 2,0 ГДК_{с.д.}, формальдегіду – 6,0 ГДК_{с.д.};
- у Краматорську – фенол – 2,3 ГДК_{с.д.}, формальдегіду – 1,3 ГДК_{с.д.};
- у Слов'янську – діоксид азоту – 1,0 ГДК_{с.д.}, фенол – 2,3 ГДК_{с.д.}, формальдегіду – 2,3 ГДК_{с.д.} [58]

Найбільш забрудненими на сьогоднішній день в Донецькій області є міста Маріуполь, Покровськ, Добропілля, Краматорськ. Підприємства цих міст викидають щорічно найбільшу кількість забруднюючих речовин в атмосферне повітря [49].

Ще однією проблемою є те, що ці міста найбільш густонаселені. У зв'язку із переселенням великої кількості людей з тимчасово окупованої території, де державні органи влади не здійснюють свої повноваження. Тому, як наслідок, відбувається негативний вплив на здоров'я великої кількості людей.

Потрібно відмітити, що не менш важливим показником екологічного стану природного середовища є вода. По території області протікає 246 річок довжиною більше 10 км. Це всього лише 1% від загальної кількості річок України. Основними джерелами питного водопостачання Донецької та Луганської областей (яка знаходиться на території під контролем України) є поверхневі та підземні води басейну річки Сіверський Донець (80% всієї води Донбасу), річка Кальміус, річка Кальчик, Старокримське водосховище

відноситься до басейну Приазовських річок [58].

Основні забруднювачі поверхневих водойм – перевантажені каналізаційні очисні споруди та мережі, які перебувають у незадовільному технічному стані та потребують проведення капітальних ремонтів чи реконструкції. Внаслідок недостатнього фінансування будівництво та реконструкція більшості об'єктів водопостачання та каналізування, запланованих державними та місцевими програмами розвитку водного господарства, охорони водних ресурсів та підвищення якості питної води, практично не проводиться [59].

Понад 90% забруднених стоків дають водоканали міст області та промислові підприємства гірничодобувного та металургійного комплексів. Залишається гострою проблема скиду у водойми високомінералізованих шахтних та кар'єрних вод [29].

Очисні споруди у містах мають незадовільні санітарні умови, а деякі населені пункти і не мають централізованої каналізації. Утилізація побутових стоків здійснюється ґрунтовим методом, що становить потенційну екологічно-епідемічну небезпеку для природного середовища та населення.

Виходячи з вище наведеного ми бачимо, що тривале забруднення водних ресурсів нечистою або недостатньо очищеною зворотною водою з каналізаційних і очисних споруд є суттєвою загрозою для екологічної та епідемічної безпеки водойм та населення [59].

Також, потрібно відмітити, що багато об'єктів природно-заповідного фонду Донбасу постраждали від будівництва укріплень, вирубки лісових насаджень, лісових і степових пожеж.

У таблиці 2.2 зазначені регіональні ландшафтні парки Донецької області та їх розташування.

Нині частина природно-заповідного фонду Донецької області продовжує залишатися на території, яка тимчасово не перебуває під контролем української влади.

Донецька область характеризується наявністю гірничодобувної, металургійної, енергетичної та інших галузей, діяльність яких призводить до накопичення великих обсягів промислових відходів [60].

Загальні відомості про регіональні ландшафтні парки донецької області

№ з/п	Назва	Рік створення	Площа, га		Адміністративне розташування	Місце знаходження адміністрації
			2013	2018		
1	Краматорський	2004	1738,82	2247,82	м. Краматорськ	м. Краматорськ
2	Меотида**	2000	14351,9	14351,9	Новоазовський, Мангушський, Нікольський райони	м. Новоазовськ
3	Клебан-Бик	2000	2900,1	2900,1	Костянтинівський, Бахмутський райони	м. Костянтинівка
4	Донецький кряж*	2000	7463,52	7463,52	Шахтарський, Амвросіївський райони	м. Шахтарськ
5	Зуївський*	2002	1214,2	1532,6629	м. Харцизьк	смт. Зуївка
6	Слов'янський курорт	2005	431,31	431,31	м. Слов'янськ	м. Слов'янськ

* – території РЛП, розташовані на території, яка не контролюється українською владою та знаходяться в стадії ліквідації спеціальних адміністрацій;
 ** – РЛП, території яких частково розташовані на території, яка не контролюється українською владою та знаходяться в стадії ліквідації спеціальних адміністрацій.

У зв'язку з втратою контролю над частиною Донецької області, актуальним становиться питання створення ефективної системи управління у сфері поводження з відходами та зменшення їх негативного впливу на навколишнє середовище та здоров'я населення шляхом створення регіональних центрів утилізації відходів, регіональних комплексів поводження з відходами, впровадження їх роздільного збору, рекультивация полігонів, які не відповідають екологічним стандартам та санітарній безпеці. Динаміка утворення відходів у Донецькій області наведена на рис. 2.2.

Наявна в області інфраструктура здійснення ліцензійної діяльності зі збирання небезпечних відходів представляє собою ряд підприємств, які здійснюють збирання відпрацьованих батарей свинцевих акумуляторів, відпрацьованих нафтопродуктів, відходів, що містять свинець або сполуки свинцю, цинкових залишків, гальванічних шлаків, відпрацьованих

каталізаторів, відходи кислотних розчинів та інші для подальшої їх передачі на переробку.

Рис. 2.2. Динаміка утворення відходів від промислових підприємств Донецької області

Але, без урахування частини території Донецької області, де органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, з 33 підприємств, яким Мінприроди України видано ліцензії на здійснення операцій у сфері поводження з небезпечними відходами лише 17 здійснюють діяльність на підконтрольній українській владі території [58].

В області є потужності для знешкодження та утилізації лише окремих видів відходів. Так, ТОВ СП «Свинець», ТОВ «Мегатекс» займаються обробленням та утилізацією свинецьвміщуючих відходів (у т.ч. відпрацьованих батарей свинцевих акумуляторів), ПрАТ «Цинк» – обробленням та утилізацією цинкових залишків.

Незначна кількість підприємств області має власні полігони промислових відходів, призначені для розміщення відходів тільки IV класу небезпеки (ПрАТ «Авдіївський коксохімічний завод», ПрАТ «МК «АЗОВСТАЛЬ», ПрАТ «ММК ІМ. ІЛІЧА»).

Поряд із загальними причинами техногенного забруднення для Донбасу, з'явився «специфічний» тип впливу на навколишнє середовище, через масове

закриттям шахт. У зв'язку з цим у ряді міст змінився рівень стояння підземних вод і виникло нове, незвичне явище – затоплення ряду населених пунктів шахтними водами. Перш за все, підтоплення загрожує передмістям великих і середніх міст Центрального Донбасу [58].

Закриття шахт на Донбасі стало джерелом непередбачених екологічних проблем, які за своєю значимістю досягли рівня соціально-економічних проблем регіону. Можливо виділити наступні наслідки:

- здійснюється активізація процесу забруднення поверхневих і підземних вод, осідання поверхні, накопичення потенційної енергії в затоплених гірських виробках з формуванням гідрогеомеханічних напруг і зниженням стійкості породних масивів;

- зміна структури потоків вибухонебезпечних газів, може привести до ускладнення газо-гео-хімічності умов існуючих шахт і прилеглих територій;

- зростають концентрації важких металів, нафтопродуктів, в грантах, сніговому покриві, донних відкладеннях. За рахунок важких металів підземних та поверхневих вод спостерігається підвищення мінералізації і забруднення нітратами.

- у зонах впливу шлаконакопичувачів спостерігається радіохімічне забруднення ґрунту і підземних вод урано-радіємісними мінералами [29].

Екологічна криза в країні стала важливою загрозою на сучасному етапі розвитку її регіонів. Вона об'єктивно змушує регіональну державну політику зосередитися на безпеці техногенно-промислових об'єктів, на нейтралізації та зменшенні загроз, пов'язаних з екологічною ситуацією в країні.

Для подолання цих негативних чинників у Донецькому регіоні використовують державні комплексні цільові програми (ДКЦП). Саме вони є особливістю механізму реалізації державної регіональної політики в регіоні.

Як зазначено у Законі України «Про державні цільові програми» ДКЦП – це комплекс взаємопов'язаних завдань і заходів, які спрямовані на розв'язання найважливіших проблем розвитку держави, окремих галузей економіки або адміністративно-територіальних одиниць, здійснюються з використанням коштів Державного бюджету України та узгоджені за строками виконання,

складом виконавців, ресурсним забезпеченням [51]. Одним із різновидів ДКЦП є екологічні програми, метою яких є здійснення ефективних і цілеспрямованих природоохоронних заходів, запобігання та ліквідація наслідків екологічних катастроф.

ДКЦП спрямовані насамперед на ефективне використання природних ресурсів, мінімізацію відходів і забруднення, проведення заходів захисту навколишнього середовища та забезпечення населення екологічно безпечними харчовими продуктами. У процесі впровадження екологічних програм необхідно враховувати взаємозв'язок задоволення потреб суспільства та здатність природного середовища до нормального функціонування та відновлення [53].

Управління у сфері охорони навколишнього природного середовища через ДКЦП можна поділити на наступні напрями за певною класифікаційною ознакою:

- програми, що регулюють суспільні відносини саме в екологічній сфері;
- програми, які регулюють широке коло економічних, соціальних та інших відносин, але мають певний вплив на навколишнє середовище.

Реалізація ДКЦП вимагає виконання певного комплексу робіт (заходів), пов'язаних з здійсненням певних функцій менеджменту. Всі ДКЦП, незалежно від її складності, обсягу фінансування і масштабу робіт, мають етапи, фази, пістадії та підфази. Основною складовою організаційно-економічного механізму реалізації завдань кожної ДКЦП є механізм державних замовлень через укладання договорів та угод [32]. Для створення програм розробляються основні документи, що визначають економічні, правові та організаційні взаєвідносини між державним підрядником та виконавцем.

Дослідивши особливості механізму реалізації державної екологічної політики в Донецькому регіоні встановлено наступне.

На даний час у Донецькій області існують підстави й розвинені механізми реалізації екологічної політики, але вони не досить дієві, або реалізуються не в повній мірі.

2.3. Нормативно-правова база реалізації механізму державної екологічної політики в Донецькому регіоні

Для приведення в дію механізму формування державної екологічної політики потрібна відповідна нормативно-правова база. Закони України, Укази Президента України, постанови Верховної Ради і Кабінету Міністрів України, розпорядження, накази та інструкції органів виконавчої влади різних рівнів є законною підставою для примусу або переконання суб'єктом державної екологічної політики об'єкта такої політики до виконання певних дій у тій чи іншій сфері життєдіяльності.

Здобуття Україною незалежності і вибір ринкової моделі економіки створили сприятливі передумови для розв'язання проблем охорони довкілля. У 1991 році було започатковано роботу щодо забезпечення повного контролю над здобуттям екологічного суверенітету країни. Вже в перших законодавчих документах були визначені засади нової стратегії природокористування. Важливим кроком стало прийняття у 1991 році Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» та Закону України «Про утворення Міністерства охорони навколишнього природного середовища України». Відповідно до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» країна здійснює на своїй території екологічну політику, спрямовану на збереження безпечного для існування живої і неживої природи навколишнього середовища, захисту життя і здоров'я населення від негативного впливу, зумовленого забрудненням навколишнього природного середовища, досягнення гармонійної взаємодії суспільства і природи, охорону, раціональне використання і відтворення природних ресурсів [53; 54].

В свою чергу, згідно з Законом України «Про утворення Міністерства охорони навколишнього природного середовища України» Мінприроди є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування і реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища та екологічної безпеки [53].

Слід зазначити, що впродовж перших десяти років незалежності України було закладено законодавчу базу екологічної політики країни, прийнято низку

законодавчих актів у сфері охорони навколишнього природного середовища. Зокрема, це кодекси – Земельний Кодекс України (1992 рік), Лісовий Кодекс України (1994 рік), Водний Кодекс України (1995 рік) та Кодекс про надра (1994 рік), а також Закони України «Про природно-заповідний фонд» (1992 рік), «Про охорону атмосферного повітря» (1992 рік), «Про тваринний світ» (1993 рік), «Про екологічну експертизу» (1995 рік), «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» (1995 рік), «Про поводження з радіоактивними відходами» (1998 рік), «Про відходи» (1998 рік), «Про рослинний світ» (1999 рік), «Про мораторій на проведення суцільних вирубок на гірських схилах в ялицево-букових лісах Карпатського регіону» (2000 рік) та інші [10].

Для реалізації вищезазначених Законів було розроблено та прийнято низку постанов Кабінету Міністрів України та інших нормативних актів. Однією із важливих є постанова Кабінету Міністрів України від 17.09.1996 № 1147 «Про затвердження видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів» .

Доцільно зазначити, що перші основні принципи державної екологічної політики України були сформовані в Декларації про державний суверенітет України від 10 липня 1990 року. Відповідно до розділу «Екологічна безпека» вищевказаного документу, наша держава самостійно встановлює порядок організації охорони природи на території країни та порядок використання природних ресурсів, має свою національну комісію радіаційного захисту населення, дбає про екологічну безпеку громадян, а також має право на відшкодування збитків, заподіяних екології України діями союзних органів [20].

В останні роки для розвитку нормативно-правової бази прийнято спеціальні законодавчі акти, спрямовані на спеціальне запобігання та усунення порушень якості компонентів довкілля. Вони не тільки враховують природну, географічну та соціально-економічну специфіку того чи іншого регіону, але встановлюють важливі напрями діяльності держави у сфері охорони природного середовища. Такі як: впровадження стандартів якості довкілля; організацію здійснення моніторингу; управління розробкою і реалізацією

програм; проведення контролю за забрудненням середовища; організацію наукових досліджень з проблем довкілля; фінансування природоохоронної діяльності тощо.

Слід наголосити, що пріоритети екологічної політики, на законодавчому рівні визначені Законом України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року», від 21 грудня 2010 року № 2818–VI (далі – Закон). Відповідно до зазначеного Закону, основним завданням державної екологічної політики є задоволення зростаючих потреб населення в об'єктах довкілля, щоб його структура, якість і сталість процесів, функцій не погіршувалися і відповідали потребам людей [10]. Також, у цьому нормативно-правовому акті визначені головні цілі державної екологічної політики, які спрямовані на досягнення стратегічних цілей:

- формування в суспільстві екологічних цінностей і засад сталого споживання та виробництва;
- забезпечення сталого розвитку природно-ресурсного потенціалу України;
- забезпечення інтеграції екологічної політики у процес прийняття рішень щодо соціально-економічного розвитку України;
- зниження екологічних ризиків з метою мінімізації їх впливу на екосистеми, соціально-економічний розвиток та здоров'я населення [3].

Окремо треба відзначити, що за чверть століття існування центральний орган виконавчої влади змінював свою назву п'ять разів та очолювали його у свій час п'ятнадцять міністрів. Безперечно, зміни керівництва створювали атмосферу невпевненості у забезпеченні механізму реалізації державної екологічної політики та практично паралізували діяльність центральних органів виконавчої влади.

Визначений українським урядом шлях на системне реформування суспільного розвитку країни обумовив необхідність зміни ставлення політичної влади до питань екології. Оскільки, відновити й розвивати економіку держави неможливо, ігноруючи при цьому потреби навколишнього природного середовища.

Слід відмітити, що законодавство декларує забезпечення екологічних прав і участь громадськості в прийнятті екологічно значимих рішень (Конституція України (ст. 50), Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» (ст. 9, 10, 11, 21), Водний Кодекс України (ст. 11) і інш.) [53].

Важливим документом, спрямованим на забезпечення екологічних прав громадян, є «Конвенція про доступ до інформації, участі громадськості в прийнятті рішень і доступі до правосуддя з питань, що стосуються довкілля» (Оргуська Конвенція), ратифікована Верховною Радою України у 1999 році [76].

Таким чином, дослідивши нормативно-правову базу механізму реалізації державної екологічної політики, визначено, що чинне законодавство про охорону навколишнього природного середовища встановлює загальні принципи, завдання й цілі діяльності державних органів з питань охорони довкілля. Проте великою прогалиною є відсутність взаємопов'язаної нормативно-правової бази за допомогою якої держава б послідовно здійснювала вплив на регіональний розвиток.

На основі аналізу існуючих екологічних проблем і законодавчих засад природоохоронної політики, автори дослідження встановили, що державі необхідна розробка сучасних документів з екологічної політики як на національному, так і на регіональному рівнях.

2.4. Закордонний досвід реалізації державної екологічної політики на регіональному рівні

Сучасний стан та специфіка регіональної політики в окремих державах Європи та в світі є результатом тривалих еволюційних процесів у цьому напрямі державної політики.

Ідея однаковості щезла з провідних європейських документів, замість цього європейські органи регіональної влади стали більше цікавитися розробкою регіональних екологічних програм, співробітництвом на

регіональному рівні.

Характерною рисою природоохоронного законодавства країн ЄС є:

- орієнтація на стійкий розвиток, який залежить від системи рішень і заходів, які повинні використовувати органи влади (включаючи органи управління) при реалізації природоохоронних планів дій і від законодавчих інструментів та ініціатив, встановлених регламентують правовими нормами;

- використання цілісного підходу щодо тісного зв'язку між нормами, які регулюють сферу охорони навколишнього середовища і означає, що в процесі прийняття деяких рішень, законом дозволено враховувати широкий спектр інтересів і поглядів, включаючи суспільні [34].

У залежності від методології підходу до регіональної екологічної політики в кожній країні змінюються не тільки конкретні засоби впливу на природу, але й механізми екологічного управління. Найбільш поширеними із державних механізмів в європейських країнах економічні [67]. Широко застосовуються наступні заходи:

- платежі за природокористування, ресурси природи (наприклад парки, місця для риболовлі або полювання);

- податки, призначені для забезпечення раціонального використання природних ресурсів і не компенсуються платежами за їх використання;

- субсидії у вигляді всіх форм фінансової допомоги, які надаються забруднювачам або користувачам природних ресурсів на цілі охорони навколишнього середовища (безоплатні позики, пільгові позики, зниження податкової ставок, скорочена амортизація і т.д.);

- виплати компенсацій за завдану екологічну шкоду: суми що сплачуються згідно з цивільним законодавством в порядку компенсації за шкоду, заподіяну діяльністю, яка викликає забруднення навколишнього середовища. Подібні суми можуть бути виплачені постраждалим реципієнтам (наприклад, у випадках хронічного або випадкового забруднення) або державі. Виплати можуть здійснюватися у рамках конкретних норм правової відповідальності та прийнятих систем компенсації, або ж в рамках компенсаційних фондів, які фінансуються за рахунок внесків потенційних

забруднювачів;

– перепродаж (передача) дозволу, права або квоти - засновано на принципі, що будь-яке збільшення ступеня використання природних ресурсів має бути компенсовано зниженням на еквівалентну величину, а іноді й більше.

Для повноти дослідження охарактеризуємо проведення екологічної політики в деяких європейських країнах.

Так, наприклад, Франція стала однією з перших держав, яка відмовилася від використання хлорфторвуглеців, що завдають шкоди озоновому шару в навколосемній атмосфері і які застосовувались в якості репелентів холодоагентів. Виробники товарів, в яких використовувалися хлорфторвуглеці, добровільно скоротили встановлені державою граничні терміни їх застосування.

У Швеції екологічна політика зорієнтована на розробці екологічно чистих мало-і безвідходних виробничо-технологічних процесів обладнання, що не тільки сприяють запобіганню, а й гарантують елімінацію антропогенних впливів і забруднень атмосфери, вод, ґрунтів та інших природних об'єктів. Основна мета регіональної екологічної політики цієї держави - це зупинити подальшу деградацію якості навколишнього середовища відновити її природний стан, але в досягненні цієї мети враховуються і економічні показники національного розвитку через механізми ефективності капіталовкладень в екологічні заходи. Так, забруднюючі виробництва повинні розташовуватися тільки в тих районах країни, де негативний вплив на природне середовище буде найменшим, а витрати і капіталовкладення - найбільш ефективними [34].

Регулювання природоохоронної діяльності у Польщі здійснюється шляхом зниження податкових ставів або надання пільгових державних субсидій підприємствам, які вживають активних заходів з переобладнання опалювальних систем або капітального будівництва для обмеження шкідливого впливу диму і газу. Здійснюється примусове відчуження землі або виселення жителів з районів із сильно забрудненим повітрям; заохочується вдосконалення автомобільних двигунів з метою зменшення вихлопу шкідливих газів;

забороняється використання певних видів палива в екологічно небезпечних регіонах тощо.

В свою чергу, у Конституції Німеччини, зазначено, що «охорона природи» оголошується основною турботою держави і всього суспільства. В інтересах добробуту громадян держава і суспільств дбають про охорону природи: утримання в належному стані води повітря, охорона флори і фауни, природних красот країни повинні забезпечуватися компетентними органами і є, крім цього, обов'язком кожного громадянина.

В Угорському законодавстві також закріплено ставлення до природи та її багатств, як загального надбання угорського народу. Єдність зовнішньополітичних принципів Угорщини та інтереси екологічного захисту середовища виходить із об'єктивної необхідності поєднання національних заходів з охорони навколишнього природного середовища широкими міжнародними заходами в даній галузі.

В свою чергу, в Австрії, Державне регулювання охорон природи визначаються формою державного устрою (федеративна держава, що складається з 9 незалежних земель), тому природоохоронні норми містяться як федеральному, так і земельному законодавстві. Запобігання шкоди здоров'ю населення від промислових стічних вод регулюється законами [2; 68].

Проте, навіть зараз європейська екологічна регіональн політика істотно відрізняється віданалогічної політики у США. Регіональна екологічна політика Сполучених Штаті базується на таких принципах:

– «баланс витрат і вигод» в механізмі екологічного регулювання» означає, щовартість будь-яких заходів не повинна перевищувати отриманих переваг вигод;

– «активізація основних ринкових механізмів тобто активізації здорової конкуренції в сфері еко-бізнесу;

– «децентралізація державного регулювання» – перекла основної екологічної відповідальності на уряди штатів, місцеві та муніципальні органи влади.

Екологічні проблеми є тим важливим фактором, під впливом якого

країни Європи спрямовують свої зусилля у напрямку створення системи екологічної безпеки та «колективної відповідальності» за стан навколишнього природного середовища на континенті [2].

У своїй діяльності європейські країни використовують ряд директив, які наведені у таблиці 2.3:

Таблиця 2.3

Основні Директиви Європейського Союзу у галузі охорони довкілля

Назва	Основний зміст
Директиви та Регламенти ЄС	встановлюють загальні правила та стандарти, які повинні бути транспоновані (перенесені) до внутрішньодержавного права
Директива 2003/4/ЄС про доступ громадськості до екологічної інформації	затверджує право на доступ до інформації і встановлює чіткі умови того, як повинна надаватися інформація, що має відношення до охорони навколишнього природного середовища
Директива про Звітність	окреслює вимоги щодо регулярної екологічної звітності
Директива про Оцінку Впливу на Довкілля (Директива ОВОС) (2011/92/ЄС) і Директива про Стратегічну екологічну оцінку впливу на довкілля (Директива СЕО) 2001/42/ЄС	спрямовані на розв'язання екологічних проблем. Директива про СЕО застосовується до широкого кола державних планів і програм (наприклад, у галузі землекористування, транспорту, енергетики, відходів, сільського господарств тощо). Це плани і програми, які готуються або приймаються органами влади на національному, регіональному або місцевому рівні відповідно до вимог законодавчих нормативних чи адміністративних актів
Директива про забезпечення участі суспільства в ОВОС (2003/35)	підвищує прозорість і легітимність планів, програм і окремих проєктів. Держави-члени забезпечують надання громадськості ефективних можливостей на ранньому етапі брати участь у підготовці, внесенні змін чи перегляді планів або програм, як необхідно розробити відповідно до положень

На сучасному етапі сталого розвитку регулювання охорони навколишнього середовища в Європі супроводжується і підтримується системою економічного стимулювання приватного капіталу для реалізації природоохоронних заходів, запровадження нових законодавчих норм.

Це безпосереднь пов'язане з наданням послуг з будівництва міських і районних очисних споруд, що позбавляє підприємства відповідних витрат, пільгового цільового кредитування приватного сектору та запровадження

системи податкових пільг.

У деяких країнах компанії, які забруднюють навколишнє середовище, зобов'язані сплачувати прогресивний податок «надмірним» викидам забруднюючих речовин та інших шкідливих речовин.

Ряд законодавчих систем включають штрафні санкції у разі невиконання встановлених екологічних норм, а деяких випадках і позбавлення волі порушників законів або заборони підприємств.

Таким чином, можна стверджувати, що найважливіший чинник реформування існуючої системи управління природоохороною діяльністю на нинішньому етапі є розвиток вітчизняного екологічного законодавства, адаптація його до стандартів країн ЄС.

Проаналізувавши теоретичні аспекти дослідження механізму реалізації державної екологічної політики в Донецькому регіоні можна зробити наступні висновки.

По-перше, екологічна політика держави має бути осмисленим і цілеспрямованим напрямом діяльності України. Основні завдання якої орієнтовані на забезпечення екологічної безпеки, захист навколишнього природного середовища та дотримання раціонального використання природних ресурсів у кожному окремому регіоні.

По-друге, механізм реалізації державної екологічної політики у Донецькому регіоні має ряд особливостей. Він складається з різних форм, способів і методів, які застосовують органи державної влади в процесі своєї діяльності для урегулювання, вирішення, задоволення необмежених потреб суспільства в умовах обмеженості природних ресурсів та вироблення і вжиття заходів, спрямованих на відтворення й збереження цих ресурсів. Визначено, що головною особливістю механізму реалізації державної екологічної політики у Донецькому регіоні є використання державних комплексних цільових програм.

По-третє, аналіз нормативно-правової бази механізму реалізації державної екологічної політики на регіональному рівні засвідчує ряд недоліків існуючого нормативно-правового забезпечення по даному питанню. Зокрема це

проявляється в недоліках ефективного механізму взаємовідносин центру з регіонами.

Проте, слід відмітити, що в останні роки система базових нормативних документів постійно доповнюється і вдосконалюється відповідно до вимог законодавства Європейського Союзу. Доцільно зауважити, що для вдосконалення здійснення проведення екологічної політики слід використовувати досвід передових європейських країн.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В ДОНЕЦЬКОМУ РЕГІОНІ

3.1. Сучасний стан механізму реалізації державної екологічної політики на регіональному рівні (на прикладі Департаменту екології та природних ресурсів Донецької облдержадміністрації)

З метою оптимізації стану навколишнього природного середовища, покращення умов життєдіяльності населення, встановлення екологічної рівноваги та забезпечення екологічної безпеки регіону на території Донецької області станом на 2019 рік впроваджено сім регіональних природоохоронних програм, чотири з яких розроблені та затверджені у 2018 році, а три є перехідними з попередніх років.

Всі діючі Програми розроблені відповідно до чинного законодавства України, а саме: Конституції України, Земельного кодексу України, Водного кодексу України, законів України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про охорону атмосферного повітря», «Про відходи», «Про рослинний світ», «Про тваринний світ», «Про екологічну мережу», «Про природно-заповідний фонд України», постанови Кабінету Міністрів України від 17.09.1996 р. № 1147 «Про затвердження Переліку видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів», пропозицій районних державних адміністрацій та інших органів державної влади Донецької області. Фінансування регіональних програм здійснюється за рахунок коштів державного, обласного, місцевих бюджетів, коштів підприємств, установ, організацій та інших джерел, відповідно до чинного законодавства [51; 52; 53].

Перелік та загальна характеристика діючих природоохоронних програм Донецької області наведена у додатку Б.

Для повноти дослідження доцільно розглянути основні цілі впроваджених природоохоронних програм.

Метою розробки Регіональної програми поводження з промисловими

відходами [61], є аналіз стану поводження з промисловими відходами на території Донецької області та розробка плану заходів щодо побудови ефективної системи управління в галузі поводження з промисловими відходами.

Головна ціль Програми «Чисте повітря Донеччини 2018 – 2020 та прогноз до 2030 року» [48], є збереження сприятливого стану атмосферного повітря області, його поліпшення та відновлення, запобігання та зниження рівня забруднення і впливу на нього хімічних сполук, фізичних і біологічних чинників.

В свою чергу, Регіональна програма щодо здійснення розчистки та регулювання русел річок на 2018 – 2022 роки [59], дозволить провести аналіз сучасного стану водних об'єктів та основних джерел їх забруднення, визначити напрями і заходи її реалізації на 2018 – 2022 роки та джерела їх фінансування. Ця програма розроблена з метою забезпечення захисту громадян, населених пунктів від шкідливої дії вод, а також підтримання стабільності русел річок. Також ця Програма дозволить провести аналіз сучасного стану водних об'єктів та основних джерел їх забруднення, визначити напрями і заходи її реалізації на 2018-2022 роки та джерела їх фінансування [59].

З метою формування єдиної просторової мережі територій з природним або частково зміненим станом ландшафту на території Донецької області, підвищення природно-ресурсного потенціалу, збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, стабілізації екологічної рівноваги, підвищення продуктивності екосистем, а також інтеграції країни до міжнародної спільноти на виконання Плану заходів на 2018 – 2020 роки з реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року у 2019 році департаментом екології та природних ресурсів розроблено Регіональну програму формування та розвитку екологічної мережі на період 2019 – 2022 роки [58].

Слід зауважити, що План дій з охорони навколишнього природного середовища Донецької області на 2013 – 2020 роки та Програма розвитку регіональних ландшафтних парків Донецької області на період до 2015 року та

прогноз до 2020 року [54], які були затверджені рішеннями Донецької обласної ради, на сьогодні потребують внесення змін, що не є можливим, оскільки відповідно до Закону України «Про військово-цивільні адміністрації» [54], не наділені повноваженням щодо внесення змін до рішень обласної ради.

Задля того, аби оцінити актуальність, дієвість та стан реалізації механізму державної екологічної політики в Донецькому регіоні, автором було проведено соціологічне опитування населення.

Зауважимо, що соціологічне опитування є одним з найбільш ефективних способів вивчення громадської думки стосовно потреб людей. Проведення соціологічних опитувань дозволяє своєчасно виявляти потребу в нових видах товарів чи послуг, знайомити населення з новими видами продукції, оптимізувати існуючі товари та послуги в залежності від потреб цільової аудиторії.

У зв'язку із обмеженням у часі та з метою отримання максимальної інформації за короткий термін, автором дослідження обрано один з найпоширеніших видів опитування - це анкетування. Даний метод забезпечує повну анонімність та дає змогу ефективно досліджувати обрану проблематику [19].

Метою опитування було не лише виявити рівень стурбованості пересічних українців екологічними проблемами та загрозами регіону, а й змусити замислитися над зв'язками між економічним зростанням та його наслідками для стану навколишнього природного середовища, а також соціальним благополуччям суспільства.

Структура інструментарію проведеного дослідження включала розроблену анкету з питань екологічного напрямку, яка наведена у додатку В. Анкета складена з кількох блоків і побудована таким чином, щоб з'ясувати позицію респондентів щодо екологічних проблем у Донецькій області, обізнаності населення про вирішення таких нагальних проблем. Окремий блок питань був присвячений визначенню рівня знань щодо природоохоронних

програм, які реалізуються в нашому регіоні та доцільності впровадження нових природоохоронних програм у найближчому майбутньому.

Для проведення дослідження та збору соціологічної інформації було обрано м. Краматорськ, включаючи прилеглі території (Малотаранівка, Біленьке, Ясногірка, Красноторка) Донецької області. На даний час у місті проживає 200 тисяч місцевих мешканців та більше 40 тисяч внутрішньо переміщених осіб з території, де органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження. Опитування проводилось українською мовою. Всього було опитано 100 респондентів різного соціального стану у віці від 18 до 70 років. Зауважимо, що опитування проводилось серед місцевих жителів м. Краматорськ. Було опитано 60 респондентів з самого міста, 8 мешканців с. Малотаранівка, 16 жителів с. Ясногірка, 17 – с. Біленьке та 9 – с. Красноторка.

Проведене дослідження засвідчує, що практично всі респонденти в тій чи іншій мірі проінформовані про екологічний стан та екологічні проблеми нашого регіону. 98% з опитуваних оцінюють екологічну ситуацію у Донецькій області, як незадовільну.

Більшість респондентів вважають, що влада, бізнес та самі громадяни недостатньо докладують зусиль для охорони довкілля. 80% опитуваних підкреслили, що найбільш погано впливає на стан навколишнього середовища у нашому регіоні саме промисловість (рис. 3.1).

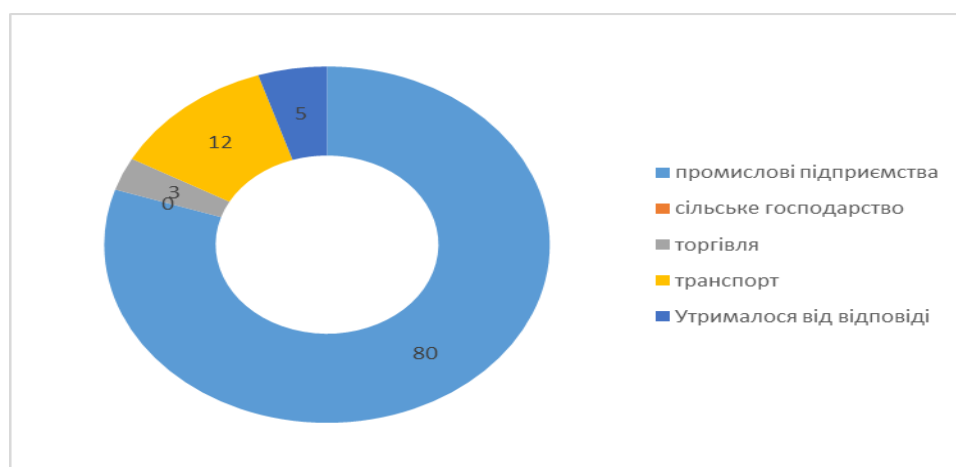

Рис. 3.1. Сфери людської діяльності, які впливають на стан навколишнього середовища у нашому регіоні

Зауважимо, що на території тільки міста Краматорськ Донецької області розташовані такі великі підприємства-забруднювачі як: ПАТ «НКМЗ», ПАТ «СКМЗ», ПАТ «ЕМСС», ТОВ «Краматорський феросплавний завод», ЗАТ «Краматорський завод металоконструкцій» та інші.

Основну відповідальність за вирішення екологічних проблем в регіоні респонденти покладають на органи влади – 37% та природоохоронні органи – 22%. Ще 19% вважають, що питання охорони навколишнього природного середовища потрібно вирішувати спільно з громадськістю.

Найбільше респондентів вважають найгострішими екологічними проблемами регіону: забруднення атмосферного повітря 38%, погіршення якості питної води 23%, накопичення відходів 14%, розчистка русел річок 12% вирубка лісових насаджень 2%, підвищення захворюваності під впливом екологічних факторів 8% (рис. 3.2).

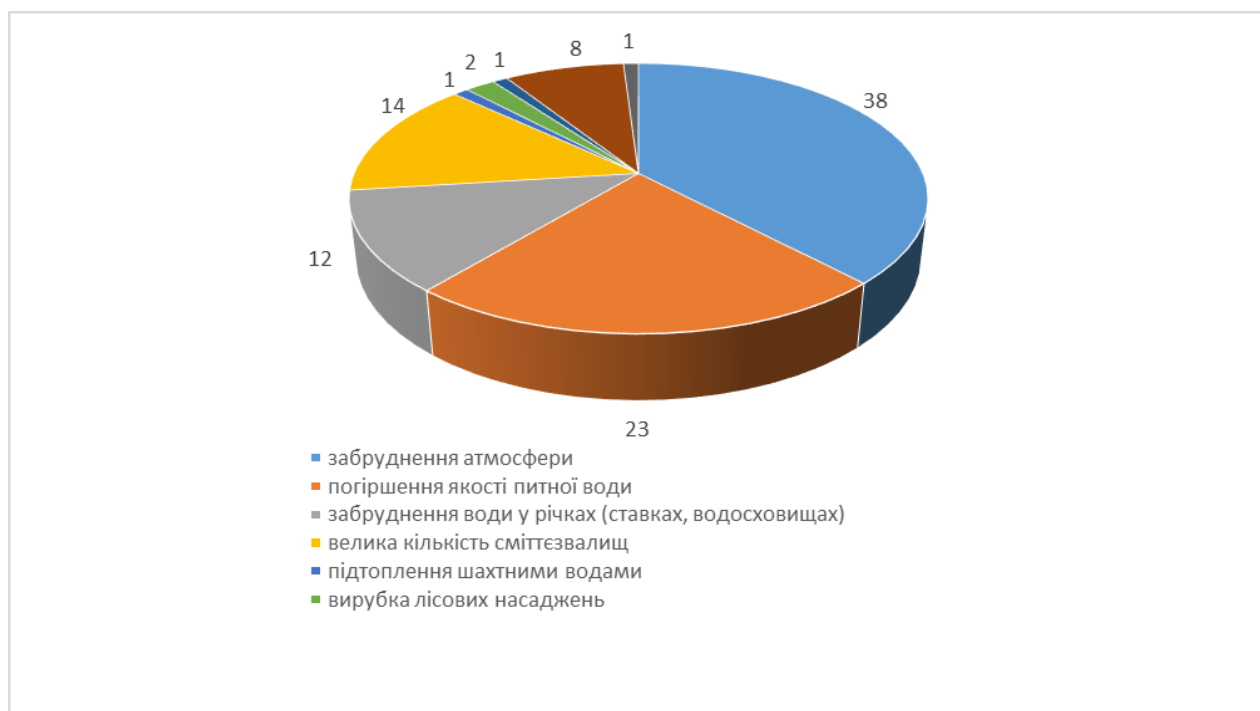

Рис. 3.2. Найгостріші екологічні проблеми Донецького регіону по результатах опитування місцевих мешканців

В таблиці 3.1 приведені дані щодо викидів підприємств-основних забруднювачів атмосферного повітря Донецької області.

Таблиця 3.1

Підприємства - основні забруднювачі атмосферного повітря

(викиди забруднюючих речовин, тис. т)

№ з/п	Підприємства	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
1	СТРУКТУРНА ОДИНИЦЯ ПАТ «ДОНБАСЕНЕРГО» СЛОВ'ЯНСЬКА ТЕС»	48,8	60,1	53,4	39,03	15,23	37,75	56,61	23,74	44,68
2	ВП «КУРАХІВСЬКА ТЕС» ТОВ «ДТЕК СХІДЕНЕРГО»	122,8	164,4	146,8	164,7	124,9	112,48	121,2	147,1	139,
3	ПРАТ «ММК ІМ.ІЛІЧА»	216,8	233,6	205,8	245,4	-*	179,44	178,1	195,6	226,6
4	ПРАТ «МК «АЗОВСТАЛЬ»	143,9	144,8	120,6	84,98	76,33	69,10	78,06	91,39	88,77
5	ПРАТ «АВДІІВСЬКИЙ КОКСОХІМІЧНИ Й ЗАВОД»	14,5	17,8	16,8	14,13	9,70	8,018	10,27	11,67	12,47
* інформація відсутня										

Доцільно зазначити, що у таблиці 3.1 приведені лише ті основні підприємства, які знаходяться на території підконтрольній Українській владі.

Виходячи з вищезазначеного, можна сказати, що впроваджені департаментом екології та природних ресурсів регіональні природоохоронні програми «Чисте повітря Донеччини 2018 – 2020 та прогноз до 2030 року» та «Регіональна цільова програма щодо здійснення розчистки та регулювання русел річок на 2018 – 2022 роки» є актуальними на даний час.

Доцільно зазначити, що станом на першу половину 2019 року по регіональній програмі «Чисте повітря Донеччини 2018 – 2020 та прогноз до 2030 року» виконані наступні заходи. Так, на ПрАТ «Авдіївський

коксхімічний завод» проведено ремонт пічних камер для забезпечення досягнення перспективних технологічних нормативів по коксовим батареям, технічне переоснащення газоочисного обладнання. На ТОВ «СП «Свинець» з метою підвищення рівня ефективності пилогазоочищення, виконано заміну рукавів на рукавних фільтрах. Всі заходи, визначені у програмі направлені на зменшення викидів шкідливих речовин від промислових підприємств та поступове покращення атмосферного повітря [48].

Реалізація програми щодо здійснення розчистки та регулювання русел річок дозволить вирішити найбільш гострі та першочергові питання щодо відновлення та поліпшення екологічного стану річок та інших водних об'єктів, а також суттєво знизить антропогенний вплив на водні об'єкти області та їх екосистеми шляхом зменшення надходження у водні об'єкти неочищених та недостатньо очищених стічних вод [59].

Аналізуючи проведені дослідження, можна зазначити, що кожен третій з опитуваних не задоволений системою збору та видаленням твердих побутових відходів та переймається накопиченням промислових відходів. Така ситуація обумовлює необхідність створення та забезпечення належного функціонування регіональної системи запобігання утворенню відходів, збирання, перероблення, утилізації, знешкодження й екологічно безпечного їх видалення. Для вирішення цього питання у Донецькій області запроваджено такі програми як «Регіональна Програма поводження з промисловими відходами в Донецькій області на 2018 – 2020 роки» та «Програма поводження з відходами в Донецькій області на 2016 – 2020 роки». Вище зазначеними Програмами охоплюються територія Донецької області, підконтрольна українській владі, до складу якої входять: 12 районів, 32 міста (в тому числі обласного підпорядкування – 15), 71 селище міського типу. В рамках реалізації даних програм, на даний час на території Донецької області розпочато будівництво 5 сміттєперевантажувальних станцій, побудовано регіональні полігони у м. Краматорськ та м. Волноваха (м. Курахове будівництво планується завершити у першій половині 2020 року). Також придбано сміттєвози для

оновлення парку у містах та районах області. У військово-цивільних адміністраціях міст Красногорівка та Мар'їнка придбано техніку для збору та транспортування побутових відходів [60].

Таким чином, реалізація регіональних програм у сфері поводження с побутовими та промисловими відходами в Донецькому регіоні дозволить зменшити шкідливий вплив промислових відходів на навколишнє природне середовище, запровадити найкращі доступні технології для повторного використання, перероблення та утилізації промислових відходів та якісно змінити сферу управління відходами відповідно до найкращих природоохоронних практик.

Для збільшення територій природно-заповідного фонду Донецького регіону, збереження найцінніших компонентів ландшафтного та біологічного різноманіття на даний час виконуються такі регіональні програми як: «Регіональна програма формування та розвитку екологічної мережі на період 2019-2022 роки» та «Програма розвитку регіональних ландшафтних парків Донецької області на період до 2015 року та прогноз до 2020 року» [58].

За роки впровадження програми розвитку регіональних ландшафтних парків Донецької області площа природно-заповідного фонду в області збільшується швидкими темпами: за останні 3 роки площа заповідних територій збільшилась на 4,3 тисячі гектарів. Зокрема, у 2016 році створено 2 нових об'єкти природно-заповідного фонду місцевого значення на площі 142,7 гектарів, у 2017 році створено вже 4 об'єкти, загальною площею більш ніж 400 гектарів, а у 2018 році було створено ще 25 заповідних об'єктів, загальною площею понад 3750 гектарів [55].

Одночасно, у 2018 році було розроблено Проекти створення 30 нових об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення, на загальній площі 3341,7 га, з яких, станом на 01.05.2019, органами місцевого самоврядування та органами місцевої влади підтримані 25, загальною площею 2736 га. У 2019 році в Покровському та Великоновосілківському районах вже оголошені 2 заказника місцевого значення, на загальній площі 332,8 га.

Станом на 01.01.2019 загальна площа земель лісгосподарських підприємств Донецького обласного управління лісового та мисливського господарства склала 121814,9 га, з них покрита лісом 87067,63га.

Більш ніж 70% лісових масивів області мають штучне походження і посаджені, перш за все, на землях, що піддаються впливу водної та вітрової ерозії, а також в заплавах річок і навколо штучних водойм. Структуру цих лісів на 51% утворюють дубові і на 25% соснові насадження. В той же час в області збережені особливо цінні природні (байрачні, заплавні) ліси, типові для степової зони. Лісистість області складає 7,7%, що майже в двічі нижче, ніж в середньому по Україні, і нижче оптимального рівня (12%). Ліси області віднесені до 1 категорії. Вони не мають промислового значення, виконують виключно природоохоронні та рекреаційні функції, підлягають особливій охороні, і тому рубки головного користування в них не проводяться.

Про інші екологічні загрози населення менше проінформоване та не вважає їх першочерговими для вирішення. Цей результат вказує на актуальність проведення просвітницької роботи з боку, як державних органів, так і громадських організацій екологічного профілю серед населення.

На даний час основне джерело отримання екологічної інформації для мешканців є телебачення. Проте, кожен 9 з 10 опитуваних зазначив про необхідність інформування населення щодо екологічного стану регіону та ухвалення екологічно значущих рішень. Відповідно, збільшуються потреби населення в отриманні потрібної та правильної екологічної інформації, все більше представників громадськості, органів місцевого самоврядування, представників культури та освіти усвідомлюють необхідність формування екологічної культури, як запоруки виходу з екологічної кризи. При проведенні дослідження зафіксовано такий факт, що громадяни, які мають малолітніх дітей, більш схильні до збільшення інформування та впровадження екологічних програм, аніж ті, які їх не мають 65% проти 46%. Зауважимо, що під час проведення опитування респондентам наводились уточнюючі запитання до деяких питань, відображених у анкеті.

Екологічна освіта та екологічне виховання є одним з напрямів роботи

департаменту екології та природних ресурсів. У 2020 році планується затвердження та впровадження міжвідомчої регіональної програми «Екологічна просвіта та інформування для сталого розвитку Донеччини».

Головною метою програми є Розбудова якісної системи багаторівневої, інтегрованої та доступної екологічної просвіти та інформування відповідно до запитів суспільства, вимог інноваційного розвитку громад, європейських вимірів і стандартів для розвитку Донецької області. Розвивати та підтримувати активну позицію громадянина у збереженні довкілля, виховуючи патріотизм, любов до рідного краю.

Таким чином, систематичне інформування та міжвідомча комунікація сприятимуть підвищенню рівня обізнаності громадськості про діяльність органів виконавчої влади у сфері охорони навколишнього природного середовища та ефективність впровадження ними нормативно-правових актів, стан навколишнього природного середовища та рівні його забруднення, принципи та методи споживання і виробництва, захисту довкілля та дбайливого ставлення до живої природи.

Така освіта дасть змогу встановити методологічні основи та запровадити безперервну екологічну освіту. Випереджаючими темпами має розвиватися всеохоплююча екологічна просвіта та виховання підростаючого покоління шляхом внесення відповідних змін до профільних програм та планів роботи шкіл, позашкільних закладів освіти, вишів, органів місцевого самоврядування та профільних громадських організацій.

Значне підвищення рівня екологічної освіти, просвіти та інформування створить умови для запровадження у повсякденне життя моделей сталого споживання, активізує їхню роль у запобіганні забрудненню та здійсненні контролю за станом навколишнього природного середовища, сталому використанні природних ресурсів у відновленні природно-ресурсного потенціалу Донеччини.

Також респонденти відмітили (67%), що одним з найважливіших напрямків діяльності в сфері охорони навколишнього природного середовища повинен бути моніторинг довкілля. Постійний моніторинг дозволить

аналізувати отриману інформацію, оцінювати стан навколишнього природного середовища і вплив на нього факторів забруднення, прогнозувати зміни, раціонально використовувати природні ресурси та досягти екологічної безпеки.

У 2020 році департаментом екології та природних ресурсів Донецької облдержадміністрації планується розробити та затвердити Регіональну програму моніторингу стану довкілля в Донецькій області. Головною метою даної регіональної екологічної Програми є поліпшення стану навколишнього природного середовища Донецької області, підтримання екологічної рівноваги на її території, забезпечення конституційного права людини на безпечне для її життя і здоров'я довкілля.

Засобом для реалізації головної мети Програми є вдосконалення системи моніторингу довкілля Донецької області, яке спрямоване на підвищення ефективності управління охороною навколишнього природного середовища, поліпшення екологічної безпеки території.

Внаслідок виконання Програми очікуються значні покращання ефективності та результативності роботи регіональної системи екологічного моніторингу довкілля Донецької області. Збільшиться частка території області, що охоплена контролем стану компонентів довкілля, перш за все на екологічно-проблемних територіях. Поліпшиться оперативність отримання результатів контролю за станом довкілля за рахунок введення автоматизованих постів спостереження. Підвищиться точність отриманих на мережі моніторингу первинних даних. Підвищиться ефективність державного управління природокористуванням за рахунок підвищення обґрунтованості нормативів та лімітів встановлених антропогенних показників та поліпшення якості контролю за їх досягненням.

Все це дасть змогу приймати управлінські рішення щодо зменшення обсягів забруднюючих речовин у викидах та скидах, які утворюються при виробничих процесах та потрапляють до навколишнього природного середовища, що приведе до покращання екологічного стану регіону.

Органи державної влади та місцевого самоврядування отримають можливість підключення до інформаційних сервісів системи регіонального

екологічного моніторингу, що підвищить рівень їх обізнаності щодо екологічного стану на підвідомчих територіях, що підвищить можливості по обґрунтованості рішень щодо природокористування та охорони навколишнього природного середовища.

Населення найбільш екологічно проблемних населених пунктів отримає наглядну інформацію про поточний стан довкілля.

Доцільно зауважити, що вирішення проблем охорони довкілля можливе тільки при наявності достатніх фінансових ресурсів для цих цілей. Результати проведеного дослідження свідчать про необхідність залучення зарубіжних капіталів. Так вважають 72% респондентів. Слід наголосити, що вирішення екологічних проблем регіону не може відбуватися без ефективного використання фінансових ресурсів охорони навколишнього природного середовища.

Слід додати, що з отриманими даними та детальним аналізом проведеного соціологічного опитування можливо ознайомитись он-лайн [<https://drive.google.com/file/d/18zoWdtEp2RebY1DMv4whBaae5P9axbf/view?usp=sharing>] [61].

Таким чином, дослідивши сучасний стан програмного забезпечення механізму реалізації державної екологічної політики у Донецькому регіоні авторами встановлено наступне.

Донецька область є старопромисловим регіоном України. Екологія Донецької області зазнала великих втрат в результаті військового конфлікту на сході України. Для подолання негативних впливів на природне середовище в області активно використовується розробка і впроваджуються в практичну діяльність регіональних екологічних програм.

Проведене соціологічне опитування засвідчує стурбованість місцевого населення про екологічні загрози та проблеми регіоні. Тому, на нашу думку, необхідно проведення активної регіональної екологічної політики з метою укріплення довіри населення до української влади, а також забезпечення на законодавчому рівні формування дієвого механізму контролю за екологічною ситуацією і управлінням природоохоронними заходами. Все це буде сприяти

перетворенню природно-ресурсного потенціалу України в основу для економічного зростання країни.

3.2. Основні чинники оптимізації розвитку механізму реалізації державної екологічної політики в Донецькому регіоні

Для реалізації механізму державної екологічної політики в Донецькому регіоні створено відповідну законодавчу базу, однак, на жаль, на даний час вона є недосконаленою. Треба зауважити, що реалізація ефективної екологічної політики можлива лише при наявності ефективного нормативно-правового забезпечення. Для оптимізації та розвитку механізму реалізації екологічної політики нашого регіону кардинальних змін потребує Постанова Кабінету Міністрів України від 17.09.1996 року №1147 «Про перелік видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів», оскільки на даний час, вище зазначений документ, фактично дозволяє провести будь-який захід, якщо його правильно подати та прописати, навіть якщо його результати будуть нульовими для довкілля. Навіть якщо природоохоронний захід підпадає під Постанову КМУ та відповідає усім критеріям, це ще не означає, що від нього стануться реальні зміни у довкіллі конкретного регіону. У той же час, окремі заходи, які позитивно впливають на стан довкілля, не завжди можна провести у відповідності до постанови. Наприклад, таким є бюджетне фінансування охорони території природнозаповідного фонду.

Для підвищення ефективності даного документу потрібно визначити новий деталізований перелік заходів, які можуть бути профінансовані за кошти фонду охорони навколишнього природного середовища. Новий перелік відповідатиме меті охорони довкілля та буде ефективно «фільтрувати» заходи, які можуть призводити до погіршення стану довкілля. Втілення цих змін спростить департаменту екології та природних ресурсів роботу зі складання переліку природоохоронних заходів, а також дозволить отримувати більше коштів на їх виконання. Також працівники не будуть наражати себе на ризик кримінального провадження, будучи змушеними враховувати інтереси різних

суб'єктів під час складання переліку заходів на фінансування. Місцева влада та органи місцевого самоврядування також зацікавлені у таких змінах, оскільки це дасть змогу вирішити прості, але водночас нагальні екологічні проблеми для місцевих громад, і результат може бути дуже показовим для виборців.

Виходячи з вище наведеного, встановлено, що повинна здійснюватись постійна систематизація, конкретизація, усунення існуючих протиріч і вдосконалення у нормативно-правовій базі.

Очевидно, що забезпечення ефективності механізму реалізації державної екологічної політики неможливе без належного фінансового забезпечення. З метою вдосконалення механізму фінансового забезпечення реалізації екологічної політики на регіональному рівні доцільно внесення змін до Бюджетного кодексу України, щодо розподілу екологічного податку між державним і місцевими бюджетами в частині спрямування 55 % відрахувань екологічного податку до спеціального фонду обласного бюджету.

Доцільно провести необхідні зміни в методологічній базі вже існуючих економічних інструментів (збори/платежі за забруднення, екологічний податок, екологічні фонди, штрафні санкції), а також запровадити нові, більш ефективні регулятори природокористування, такі, як різні види податкових пільг, пільгових позик, пільгового кредиту, гнучкі екологічні податки на продукт, матеріальне заохочення екологізації виробничої діяльності, диференціація ціноутворення згідно з екологічним критерієм. Крім того, в Україні та її регіонах відсутні багато видів екологічних податкових платежів, що діють в країнах Європейського Союзу, наприклад, не представлені стимулюючі екологічні податки [2].

З метою удосконалення системи екологічного оподаткування, підвищення рівня екологічної безпеки вважаємо за доцільне, зокрема, ввести податок на продукцію (наприклад, батарейки, використані автомобільні шини, пакувальні матеріали), яка негативно впливає на навколишнє середовище, і щорічний податок на транспорт, як одного із джерел забруднення атмосфери, що дасть можливість збільшити вагу екологічних податків в податковій системі, уніфікувати їх на рівні Європейського Союзу та цілеспрямовано

використовувати доходи від податків на екологічні цілі. Вважаємо за доцільне здійснити такі заходи щодо удосконалення системи екологічного оподаткування в Україні:

- розробити систему податкових пільг для підприємств, що використовують ресурсозберігаючі технології та встановлюють обладнання з високим рівнем безпеки;

- встановити ліміти викидів та скидів шкідливих речовин, підвищити ставки оподаткування понадлімітних обсягів, стягувати сплату за перевищення лімітів з прибутку підприємств;

- встановити прогресивну шкалу ставок екологічного податку залежно від обсягу викидів;

- вести облік сплачених екологічних податків на персоніфікованих рахунках підприємств, з поверненням частки коштів на здійснення заходів з екологізації їх діяльності;

- запровадити оподаткування упаковки та продукції, що містить екологічно шкідливі речовини;

- приділити увагу превентивним заходам щодо зменшення джерел викидів забруднювальних речовин;

- забезпечити надходження екологічного податку та рентних плат до відповідних спеціальних фондів.

Ефективність екологічних заходів на екологічному рівні полягає у зниженні негативного впливу на навколишнє середовище та поліпшенні його стану.

На даний час розробка регіональних екологічних програм здійснюється переважно за двома сценаріями.

Перший сценарій – це поступове відновлення економіки супроводжуватиметься глибокими структурними і технологічними змінами, які забезпечать екологічно безпечний стан економічного розвитку і не призведуть до значного погіршенн стану навколишньог середовища.

Другий сценарій: економічне зростання буде досягнуто шляхом реанімації промислового виробництва без значних структурних реформ, що приведуть до підвищення антропогенного тиску на природне середовище.

Таким чином це перетворить фактор економічного зростання на несприятливий фактор впливу на навколишнє середовище.

На даний час розробка регіональних екологічних програм здійснюється переважно за наступним алгоритмом (додаток Г). Проводиться збір інформації про стан довкілля, її аналіз, оцінка екологічної ситуації. Далі детально формулюється екологічна проблема або загроза для визначеної території. Потім розробляються критерії актуальності екологічних проблем, вони ранжуються на основі розроблених критеріїв. Наступний крок – це обґрунтування ресурсу та фінансів, а після цього формулювання мети та пріоритетних напрямків програми. Завершується даний алгоритм відбором природоохоронних заходів, термінами виконання та оцінкою очікуваних результатів.

У сучасних умовах об'єктивно діючі соціально-економічні обмеження при розробці програм охорони навколишнього середовища пов'язані з відбором пріоритетних завдань на основі систем критеріїв, що ґрунтується на комплексному оцінюванні реальної ситуації.

При цьому слід враховувати, що ефект від запланованих дій може проявлятися з часом. Водночас, проведення ретроспективно оцінки має на меті виявлення слабких місць та помилок, допущених під час розробки та впровадження екологічних програм.

Отримані результати оцінки можуть бути використані для аналізу ефективності діяльності екологічної програми. Це дозволить поліпшити якість її розробки та реалізації. Якщо проект триватиме кілька років (що характерно для програм в екологічній сфері), то в цьому випадку щорічна оцінка результатів дозволить коригувати програмну діяльність на наступні роки. Крім того, добре продумана процедура оцінки дозволить встановити причинно-наслідковий зв'язок між програмами та їх результатами.

Для порівняння альтернативних екологічних проектів важливо враховувати показники ефективності, які характеризують своєчасність і повноту реалізації тієї чи іншої функції.

Показники економічної ефективності відтворюють фінансові та промислові результати впровадження екологічних програм, які передбачають економічні вигоди для підприємств, а також державні структури, які реалізують дані програми.

Економічний ефект полягає в забезпеченні необхідного рівня прибутку в умовах господарської діяльності. Економічний ефект від реалізації екологічних регіональних програм оцінюється економією природних ресурсів.

Оцінка та порівняння витрат і результатів, необхідних для підготовки новаторських розробок, які стосуються реалізації різних програм.

Можливо виділити наступні кількісні показники ефективності реалізованих екологічних проектів:

- витрати на проведення природоохоронних заходів;
- розміром економічних ресурсів, які збережено внаслідок економії;
- розмір попереджених збитків внаслідок забруднення навколишнього середовища;
- приросту прибутків, отриманих за рахунок економії ресурсів.

Показники екологічної ефективності відтворюють наслідки реалізації екологічного проекту для стану навколишнього середовища, яке може бути виражено в екологічній ємності території, збільшити біорізноманіття, збільшити асиміляційний потенціал території. Також до показників екологічної ефективності можна віднести показники, що характеризують динаміку скорочення викидів забруднюючих речовин і скидів. Внаслідок цього природне середовище стає менш забрудненим і, отже, більш стійким до негативних людських наслідків внаслідок економічної діяльності людини.

Для оцінки екологічних програм пропонується наступна процедура, яка наведена на рисунку 3.3.

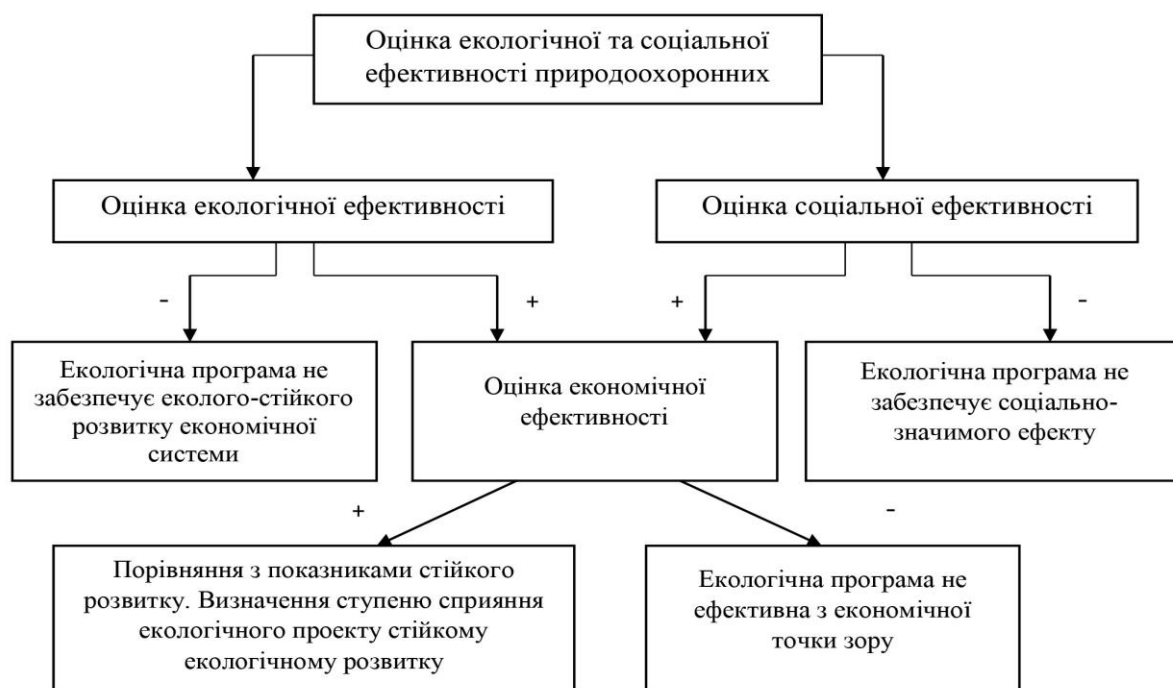

Рис. 3.3. Процедура оцінки екологічних програм

Слід зазначити, що впровадження неефективної для навколишнього середовища екологічної програми не можливо вважатися доцільною, навіть якщо вона є економічно ефективною.

Таким чином, авторами дослідження встановлені наступні чинники оптимізації механізму реалізації державної екологічної політики в Донецькому регіоні:

- при розробці фінансового та організаційного плану здійснення екологічних програм необхідно орієнтуватися, в першу чергу, на досягнення екологічних цілей, і здійснювати насамперед оцінку їх екологічної ефективності на основі цільових показників (індикаторів).

- для екологічних програмних заходів повинна обов'язково проводитися оцінка їх впливу (позитивного або негативного) на навколишнє природне середовище.

- соціальна та екологічна ефективність природоохоронних заходів може бути виражена в обмеженні або усуненні негативного впливу економічної діяльності на суспільство та навколишнє середовище, а також на підвищення здоров'я населення та відновлення природних ресурсів та елементів, необхідних

для забезпечення людського життя. життя. Пріоритет має віддаватися тим проектам, які спрямовані на запобігання забрудненню навколишнього середовища.

Отже, підсумовуючи вище викладене, можна сказати, що ефективна оптимізація реалізації механізму державної екологічної політики у Донецькому регіоні можлива у разі рівномірного фінансування регіональних екологічних програм, як за рахунок бюджетних, так і позабюджетних коштів із постійним всеохоплюючим контролем на всіх етапах впровадження.

ВИСНОВКИ

У даній дипломній роботі проведено дослідження механізму реалізації державної екологічної політики в Донецькому регіоні. Основні завдання вирішені в повному обсязі, реалізована головна мета дослідження. Відзначимо, що гіпотезу висунуто на початку дослідження доведено.

На підставі проведеного дослідження, можна зробити наступні висновки.

По-перше, проблема взаємовідносин людства та природи, яка виникла ще у легендах та міфах давньогрецького періоду є дуже актуальною у наш час. Проведений аналіз літератури дає змогу виділити такі основні етапи формування ставлення людини до природи. Перший – це донауковий етап, який характеризується емпіричним вивченням людини різних природних явищ. Другий - це пізній античний час та середньовіччя. Він характеризується гармонійним поєднанням природи, суспільства й людини. Представники того часу (Платон, Аристотель, Продик, Антифон, Критій) у своїх працях приділяли велику увагу осмисленню природних явищ, які в подальшому лягли в основу методологічних засад екологічної науки. Третій етап (кінець XIX – середина XX ст.) – період становлення та розвитку екології як самостійної науки. У цей час визнання одержало вчення В. Вернадського про біосферу та вчення В. Сукачева про біогеоценоз. Четвертий (середина 60-х років XX ст. – кінець XX ст.), визначається загальним загостренням взаємовідносин між суспільством і природою. Представники – Б. Коммонер, М. Мессарович та А. Печчеї.

На нашу думку, доцільно виділити ще один етап. «Новий етап» (період незалежності України), який характеризується вивченням проблем, становленням та дослідженням екологічної політики сучасної України. Представники А. Толстоухов, О. Васюта, О. Веклич, Т. Галушкіна, В. Дьомкін.

По-друге, при уточненні змісту основних понять дослідження систематизовано визначення зарубіжних та вітчизняних науковців щодо державної екологічної політики. Встановлено, що регіональна екологічна політика – це система цілей і дій, що реалізуються органами державної влади і місцевого самоврядування, спрямованих на збереження довкілля та

забезпечення екологобезпечних умов життєдіяльності населення за допомогою методів, що враховують специфіку територій. На підставі дослідження наукових джерел та нормативно-правової бази сформульовано, що механізм реалізації державної екологічної політики на регіональному рівні можна визначити як діяльність органів державної влади і місцевого самоврядування щодо вироблення та практичного втілення управлінських рішень для здійснення регулюючих, організуючих та координуючих впливів на сферу природокористування з метою реалізації функції держави щодо неухильного дотримання стандартів екологічного розвитку в регіонах країни.

По-третє, при дослідженні механізму реалізації державної екологічної політики в Донецькому регіоні були застосовані такі основні принципи наукового пізнання, як: принцип об'єктивності, детермінізму, системності, комплексності, історизму, термінологічний принцип, Використані наступні методи: аналізу та синтезу, індукції та дедукції, логічний метод, порівняння, узагальнення, метод класифікації, абстрагування, конкретизації, системний та функціональний, опитування та аналізу документів. Все це дозволило дослідити особливості державної екологічної політики, її значення для державних управлінських установ на регіональному рівні, наслідки та перспективи розвитку у Донецькому регіоні.

По-четверте, визначено, що сутність регіональної екологічної політики розглядається в двох аспектах: політика держави щодо регіонів та екологічна політика, яка здійснюється регіонами. Головною метою механізму реалізації державної екологічної політики на регіональному рівні є поліпшення екологічного стану у Донецькому регіоні для забезпечення безпечної життєдіяльності населення.

По-п'яте, оцінено головні екологічні проблеми Донецької області. Встановлено, що Донецька область є старопромисловим регіоном. Ситуація з інтенсивним забрудненням Донецької області складалася в процесі становлення і розвитку промисловості протягом минулих десятиріч. Основними забруднювачами в регіоні залишаються підприємства металургії, теплові електростанції та підприємства вугільної промисловості. Досліджено, що

в Донецькій області функціонують більше 50 потенційно небезпечних підприємств-забруднювачів, внаслідок яких підвищується захворюваність населення, завдаються економічні збитки та погіршується стан навколишнього природного середовища. З метою вирішення складних екологічних проблем області визначена необхідність реалізації програмно-цільового підходу щодо екологічної політики на регіональному рівні.

По-шосте, встановлено, що головною особливістю механізму реалізації державної екологічної політики у Донецькому регіоні є розробка та впровадження комплексних державних цільових програм, які є ефективним інструментом регіональної екологічної політики. Саме вони покликані забезпечити необхідну концентрацію усіх видів ресурсів на вирішення актуальних завдань екологічної політики на регіональному рівні. Також відзначимо, що формування державних і регіональних екологічних програм дозволяє зосередити ресурси на вирішенні певної проблеми, об'єднати зусилля всіх зацікавлених організацій, визначити стратегічні цілі і розробити стратегію на тривалий період часу.

По-сьоме, проаналізовано кращі світові практики (країни ЄС – Німеччина, Франція, Данія, Нідерланди, Норвегія, Швеція та інші; Японія, Китай) функціонування механізму екологічної політики. Світовий досвід доводить ефективність екологічного законодавства не тільки як механізму нейтралізації шкідливого впливу діяльності суб'єктів економіки на навколишнє природне середовище, а й дієвого інструменту наповнення бюджету, реструктуризації економіки та стимулювання інноваційного розвитку.

По-восьме, проведено соціальне опитування населення Донецького регіону з метою виявлення рівня стурбованості та обізнаності екологічними проблемами та загрозами. По результатах соціологічного опитування, слід відзначити, що збільшуються потреби населення в отриманні правильної екологічної інформації, все більше представників громадськості, органів влади усвідомлюють необхідність формування екологічної культури, як запоруки виходу з екологічної кризи.

По-дев'яте, проаналізовано розробку та впровадження регіональних

природоохоронних програм у Донецькому регіоні на прикладі Департаменту екології та природних ресурсів Донецької області. Встановлено, що актуальними чинниками оптимізації існуючого механізму реалізації державної екологічної політики у Донецькому регіоні на сучасному етапі є:

- розвиток вітчизняного екологічного законодавства, адаптація його до стандартів краї ЄС;
- вдосконалення основ державного управління, контролю за здійсненням екологічної політики;
- формування ефективних заходів щодо стимулювання розвитку екологічного менеджменту в Україні як якісно нової установки управління природокористування на регіональному рівні;
- розвиток соціального механізму, соціального контролю громадськості з вирішенням екологічних проблем;
- розробка екологічних програм як ефективного інструменту реалізації екологічної політики.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Акопян В.Г. Сучасні соціально-філософські та політичні концепції екобезпечного розвитку *Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки*. Київ : ВІР УАН, 2011. Вип. 44. С. 372-380.
2. Аналіз досвіду Європейського співробітництва щодо формування і втілення інституцій та інструментів екологічної політики: аналітична записка / Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/840/>. (дата звернення: 23.11.2019).
3. Андрієнко М.В., Шако В.С. Інвестиції: практика та досвід. *Вісник УАДУ*. Київ, 2017. №18. С. 47–53.
4. Арістотель. Політика / пер. з давньогр., авт. передм. О. Кислюка. Київ : Основи, 2003. 239 с.
5. Атаманчук Г. В. Методологічні проблеми сучасного державного управління. *Вісник УАДУ*. Київ, 2000. № 3. С. 44–46.
6. Ашикова Е.І. Стратегічна екологічна оцінка як інструмент реалізації державної екологічної політики. *Правові аспекти публічного управління: теорія та практика* : матеріали V наук.-практ. конф. (м. Київ, 13 грудня 2013 р.). Дніпропетровськ, 2013. С. 133–136.
7. Безверхнюк Т.М. Ресурсний режим як інституційний механізм ресурсного забезпечення регіонального управління. *Державне будівництво*. Харків, 2010. № 1. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/ebook/db/2010/doc/2/11.pdf>. (дата звернення: 23.11.2019).
8. Білявський Г.О. Основи екології : підручник., 3-тє вид. Київ : Либідь, 2006. 408 с.
9. Блауберг И.В. Философский принцип системности и системный подход. *Вопросы философии*. Москва, 1998. № 8. С. 39–52.
10. Боголюбов С.А., Кичигин, Н.В., Сиваков Д.О. Экологическое право : конспект лекций. Москва : Проспект, 2010. 224 с.
11. Бондар О.І., Улицький О.А., Єрмаков В.М. Звіт про результати вивчення екологічної ситуації на території Донецької та Луганської області.

Київ : Планета, 2018. 72 с.

12. Вернадский В.И. Биосфера и ноосфера. Москва : Айрис-пресс, 2004. 576 с.

13. Ветвицький Д.О. Розвиток державної екологічної політики України в умовах глобалізації : автореф. дис. ... канд. наук з держ.упр. : 25.00.02. Київ, 2010. 20 с.

14. Ветвицький Д.О. Напрями та пріоритети розвитку державної екологічної політики України в умовах глобалізації. *Наукові розвідки з державного та муніципального управління*. Київ, 2013. Вип. 1. С. 108–121.

15. Воловик В.І. Вступ до філософії : навч. посібник. Запоріжжя : Просвіта, 2001. 160 с.

16. Воловик В. І., Лепський М. А., Бутченко Т. І., Краснокутський О. В. Соціальна філософія : монографія. Запоріжжя : Просвіта, 2011. 376 с.

17. Гайденко П.П., Петров В.В. Философия природы в античности в Средние века. Москва, 2000. 292 с.

18. Гончаров С.М. Тлумачний словник економіста. Київ : Центр учб. літ., 2009. 264 с.

19. Девятко И.Ф. Методы социологического исследования. Екатеринбург : Урал, 1998. 208 с.

20. Декларація про державний суверенітет України. *Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР)*. 1990. № 31. Ст. 429. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12>. (дата звернення: 23.11.2019).

19. Джуран В.М. Історія виникнення і становлення екології як науки: Роль наукових програм у розвитку екології. *Молодий вчений*. 2016. № 9.1. С. 58-61.

20. Долішній М.І. Регіональна політика на рубежі ХХ – ХХІ століть. Київ : Думка, 2006. 510 с.

21. Домбровська С. М., Коврегін В. В., Помаза-Пономаренко А. Л. Державне управління у сфері безпеки соціально-еколого-економічних систем : монографія. Харків : НУЦЗУ, 2017. 244 с.

22. Дубовий В.І., Дубовий О.В. Екологічна культура : навч. посіб. Київ : Либідь, 2016. 283 с.
23. Економічна енциклопедія : у 3-х т. / редкол. Б.Д. Гаврилишин та ін. Київ : Академія, 2001. Т. 2. 848 с.
23. Енциклопедичний словник з державного управління / редкол.: Ю.П. Сурмін та ін. Київ : НАДУ, 2010. 820 с.
24. Канке В.А. История философии. Мыслители, концепции, открытия : учеб. пособ. Москва : Логос, 2005. 432 с.,.
25. Кисельов М.М., Деркач В.Л., Толстоухов А.В. Концептуальні виміри екологічної свідомості : монографія. Київ : Парапан, 2003. 312 с.
26. Конституційні акти Європейського Союзу / за заг. ред. Г. Друзенка ; пер. Г. Друзенка та С. Друзенко. Київ : КІС, 2010. 536 с.
27. Коленов О. Теоретичні засади механізму формування та реалізації державної екологічної політики в Україні. *Збірник наукових праць*. 2014. Вип. 38. С. 354-360.
28. Краснокутський О.В. Критерій та фактори оптимізації поступального розвитку системи державно-владних відносин на етапі трансформації України. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2011. Вип. 45. С. 175-186.
29. Крисаченко В. Екологія. Культура. Політика: концептуальні засади сучасного розвитку. Київ : Знання, 2001. 597 с.
30. Кузнецов В.Н. Немецкая классическая философия второй половины XVIII – начала XIX века : учеб. пособ. для ун-тов. Москва : Высшая школа, 1989. 480 с.
31. Лазор О.Я. Державне управління у сфері реалізації екологічної політики: організаційно-правові засади : монографія. Львів : Ліга–Прес, 2003. 542 с.
32. Малиш Н.А. Ефективні механізми формування державної екологічної політики : монографія. Київ : КІС, 2011. 348 с.
33. Мелень-Забрамна О. Воєнні дії на сході України – цивілізаційні виклики людству / за заг. ред. О. Кравченко. Львів : ЕПЛ, 2015. 132 с.

34. Микієвич М.М. Європейське право навколишнього середовища : навч. посіб. Львів : Екоправо, 2004. 256 с.
35. Мірошниченко О.П. Економічний механізм екологічної політики України та ЄС (порівняльний аспект). *Європейські перспективи*. 2012. № 2 (1). С. 205-207.
36. Мягченко О. П. Основи екології : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 312 с.
37. Національна екологічна політика України: оцінка і стратегія розвитку : матеріали підготовлено в рамках проекту ПРООН/ГЕФ. Київ, 2007. 85 с.
38. Нижник Н. Р. Системний підхід в організації державного управління : навч. посібник : Київ. УАДУ, 1998. 160 с.
39. Основи екології. Екологічна економіка та управління природокористуванням : підручник / за заг. ред. д.е.н., проф. Л. Г. Мельника. Суми : Університетська книга, 2005. 759 с.
40. Оцінка екологічної шкоди та пріоритети відновлення довкілля на Сході України. Київ : ВАІТЕ, 2017. 88 с.
41. Пікуля Т.О. Механізм держави: ретроспективний огляд та сучасні наукові тенденції визначення. *Право і суспільство*. 2010. № 2. С. 9-15.
42. Пильгун Н.В., Бурбеза В.В. Поняття «механізм держави» в сучасній юридичній думці. *Юридичний вісник*. 2017. № 2. С. 46-51.
43. Пестель Э. За пределами роста. Москва : Прогресс, 1988. 272 с.
44. Печчеи А. Человеческие качества. Москва : Прогресс, 1980. 608с.
45. Політологічний словник : навч. посіб. / за ред.: М.Ф. Головатого. Київ : МАУП, 2005. 792 с.
46. Потапенко В.Г. Від практики реалізації природоохоронних заходів до екологічної політики в Україні: шляхи і проблеми : аналітична доповідь. Київ : НІСД, 2011. 31 с.
47. Приймак В.І. Трудовий потенціал і механізми його реалізації в регіоні : монографія. Львів : Івана Франка, 2002. 383 с.
48. Програма «Чисте повітря Донеччини 2018-2020 та прогноз до 2030

року». URL: ecology.donoda.gov.ua/programi-3. (дата звернення: 23.11.2019).

49. Програма розвитку регіональних ландшафтних парків Донецької області на період до 2015 року та прогноз до 2020 року. URL: ecology.donoda.gov.ua/programi-3. (дата звернення: 23.11.2019).

50. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України : Закон України від 23.03.2000 р. № 1602-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2000. № 25. ст.195. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1602-14>. (дата звернення 23.11.2019).

51. Про державні цільові програми : Закон України від 18.03.2004 р. № 1621-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 200. № 25. ст.352. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1621-15>. (дата звернення: 23.11.2019).

52. Про засади державної регіональної політики : Закон України від 05.02.2015 р. № 156-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2015. № 13. ст. 90 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/156-19>. (дата звернення: 23.11.2019).

53. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1991. № 41. ст. 546 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1264-12>. (дата звернення: 23.11.2019).

54. Про військово-цивільні адміністрації : Закон України від 03.02.2015 р. № 141-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2015. № 13 ст. 87. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/141-19>. (дата звернення: 23.11.2019).

55. Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28.02.2019 р. № 2697-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2019. № 16. ст. 70. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63948. (дата звернення: 23.11.2019).

56. Про схвалення Концепції національної екологічної політики України на період до 2020 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.10.2007 р. № 880-р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/880-2007-%D1%80>. (дата звернення: 23.11.2019).

57. Ракул О. В. Теоретичні засади удосконалення діяльності державного апарату України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2010. 17 с.

58. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Донецькій області у 2018 році. URL: <https://menr.gov.ua/files/docs/Reg.report>. (дата звернення: 23.11.2019).

59. Регіональна програма щодо здійснення розчистки та регулювання русел річок на 2018-2022 роки. URL: ecology.donoda.gov.ua/programi-3. (дата звернення: 23.11.2019).

60. Регіональна програма поводження з промисловими відходами. URL: ecology.donoda.gov.ua/programi-3. (дата звернення: 23.11.2019).

61. Результати проведеного соціологічного опитування у м.Краматорськ : обробка результатів. URL: <https://drive.google.com/file/d/18zoWdtEp2RebY1D-Mv4whBaae5P9axbf/view?usp=sharing>. (дата звернення: 23.11.2019).

62. Руденко Л.Г., Горленко І.О. Проблеми вдосконалення регіональної політики в Україні. *Український географічний журнал*. 2010. № 2. С. 26-31.

63. Рудишин С. Філософські основи екологічної освіти: генезис, сучасні тенденції розвитку. *Філософія освіти*. 2011. № 1-2(10). С. 375-388.

64. Сваричевська А.П. Історико-ретроспективний аналіз проблеми виникнення і розвитку екології як самостійної галузі наукових і освітніх знань. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Ужгород : Говерла, 2017. Вип. 1 (40). С. 252-255.

65. Словник іншомовних термінів / за ред.: О.С. Мельничука. Київ : Знання, 1974. 865 с.

66. Соловьев А.И. Политология : учебн. для студ. вузов. Москва : Аспект Пресс, 2003. С. 55.

67. Співробітництво між Україною та ЄС у сфері охорони довкілля, боротьби зі зміною клімату. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/ukraine-eu/sectoral-dialogue/environment>. (дата звернення: 23.11.2019).

68. Сталий розвиток: світоглядна ідеологія майбутнього : монографія / за ред. акад. НААН України М.А. Хвесика. Київ : НАН України, 2012. 465 с.

69. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 688 с.
70. Теорія держави і права: навч. посіб. / за заг. ред. С. Л. Лисенкова. Київ : Юрінком Інтер, 2002. 368 с.
71. Толстоухов А. В. Екобезпечний розвиток: пошуки стратегій. Київ : Знання України, 2001. 185 с.
72. Трофимчук В.О. Макроекономічні особливості реалізації екологічної політики в сфері поводження з відходами : економічні науки. *Облік і фінанси*. 2013. Вип. 10 (1). С. 21-29.
73. Філософська система Платона. Вчення про ідеальну державу. URL: <http://kimo.univ.kiev.ua/Phil/12.htm>. (дата звернення: 23.11.2019).
74. Хвае Т.А., Шинкина М.В. Экологические основы природопользования : учеб. пособ. Москва : Юрайт, 2017. 319 с.
75. Хилько М.І. Екологічна безпека України : навч. посіб. Київ : Знання, 2017. 266 с.
76. Хилько М.І. Екологізація політики. Київ : ВАДЕКС, 2014. 344 с.
77. Шевчук В.Я., Саталкін Ю.М. Екологічне управління. Київ : Либідь, 2004. 432 с.
78. Якушенко Л.М., Яценко Л.Д. Щодо напрямків підвищення ефективності виконання загальнодержавних програм у природоохоронній сфері : інформаційно-аналітична довідка. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/537/>. (дата звернення: 23.11.2019).

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця 1

Основні інструменти державних механізмів реалізації державної екологічної політики на регіональному рівні

Механізми	Інструменти
1	2
Правовий	Удосконалення дозвільної системи у сфері охорони навколишнього природного середовища.
Економічний	Екологічне страхування; податки, пільги, кредитні ставки, митні тарифи, норми амортизації для стимулювання еколого безпечного виробництва та впровадження еколого безпечних технологій; - екологічне оподаткування (екологічний податок та рентна плата за спеціальне використання природних ресурсів (мінеральних, водних, земельних, лісових, біологічних); - відшкодування збитків, заподіяних внаслідок порушення законодавства про охорону довкілля.
Організаційний	- технічне регулювання, стандартизація та облік у сфері охорони навколишнього природного середовища, природокористування та забезпечення екологічної безпеки; - моніторинг стану довкілля та контроль у сфері охорони навколишнього природного середовища і забезпечення екологічної безпеки.
Інформаційний	- екологічний аудит, екологічне маркування; - оцінка впливу стратегій, програм, планів на стан навколишнього природного середовища; - екологічна експертиза та оцінка впливу об'єктів екологічної експертизи на стан навколишнього природного середовища; - оцінка впливу стратегій, програм, планів на

	<p>стан навколишнього природного середовища;</p> <ul style="list-style-type: none"> - моніторинг стану довкілля та контроль у сфері охорони навколишнього природного середовища і забезпечення екологічної безпеки.
Соціальний	<ul style="list-style-type: none"> - «Гарячі лінії» з екологічних питань в органах державної влади та місцевого самоврядування; - конференції, лекції, дослідження, опитування, реклама, висвітлення у ЗМІ та Інтернет щодо екологічних проблем та шляхів їх вирішення; - міжсекторне партнерство; - освіта та наукове забезпечення формування і реалізації національної екологічної політики; - міжнародне співробітництво у сфері охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки.

Загальна характеристика діючих регіональних природоохоронних програм у
Донецькій області

№ п/п	Назва регіональної програми	Номер та дата документа, яким затверджена програма	Обсяг фінансування тис. грн
1	Програма розвитку регіональних ландшафтних парків Донецької області на період до 2015 року та прогноз до 2020 року	Рішення Донецької обласної ради від 24.12.2012 № 6/17-425	40159,0
2	Програма поводження з відходами в Донецькій області на 2016-2020 роки	Розпорядження голови облдержадміністрації, керівника обласної військово-цивільної адміністрації від 22.09.2016 № 836	423646,53
3	План дій з охорони навколишнього природного середовища Донецької області на 2013-2020 роки	Рішення Донецької обласної ради від 30.05.2013 № 6/21-509	545933,92
4	Програма «Чисте повітря Донеччини 2018-2020 та прогноз до 2030 року»	Розпорядження Голови облдержадміністрації, керівника обласної військово-цивільної адміністрації від 28.12.2018 №1571/5-18	35950,90
5	Регіональна Програма поводження з промисловими відходами і Донецькій області на 2018-2020 роки	Розпорядження Голови облдержадміністрації, керівника обласної військово-цивільної адміністрації від 28.12.2018 №1580/5-18	195626,30
6	Регіональна цільова програма щодо здійснення розчистки та регулювання русел річок на 2018-2022 роки	Розпорядження Голови облдержадміністрації, керівника обласної військово-цивільної адміністрації від 10.09.2018 №1123/5-18	192238,34
7	Регіональна програма формування та розвитку екологічної мережі на період 2019-2022 роки	Розпорядження Голови облдержадміністрації, керівника обласної військово-цивільної адміністрації від 19.03.2019 №300/5-19	19623,53

Шановні респонденти!

Запрошуємо Вас взяти участь у дослідженні з питань охорони навколишнього природного середовища у Донецькій області. Велике прохання, щоб ваші відповіді відбивали вашу щирю думку. Анкета є анонімною й строго конфіденційною. Уважно прочитайте питання та усі варіанти відповідей, які для нього наведено. Будь ласка, обирайте тільки одну відповідь у кожному запитанні.

1. Як ви оцінюєте сучасну екологічну ситуацію у Донецькій області?

задовільна ____

незадовільна ____

не володію інформацією ____

2. Які, на Вашу думку, найгостріші екологічні проблеми Донецької області? (розташуйте відповіді за рангом - 9 - найбільш значний, 1- найменш значний)

забруднення атмосфери									
погіршення якості питної води									
забруднення води у річках (ставках, водосховищах)									
велика кількість сміттєзвалищ									
підтоплення шахтними водами									
вирубка лісових насаджень									
лісові та степові пожежі									
підвищення захворюваності під впливом екологічних факторів									
забруднення ґрунтів									

3. Які екологічні фактори впливають на стан Вашого здоров'я і здоров'я Вашої сім'ї?

брудне повітря ____

неякісна питна вода ____

незадовільний санітарний стан поблизу Вашого житла ____

якість продуктів харчування ____

надмірний шум ____

4. Як Ви вважаєте, яка зі сфер людської діяльності найбільш погано впливає на стан навколишнього середовища у нашому регіоні?

промислові підприємства ____

сільське господарство ____

торгівля ____

транспорт ____

5. Хто на Вашу думку має найбільший вплив на формування екологічної ситуації у нашому регіоні?

органи влади ____

природоохоронні органи ____

керівники великих підприємств регіону ____

наукові установи ____

громадські екологічні організації _____

населення _____

6. Як Ви оцінюєте роботу органів влади у сфері охорони навколишнього середовища в Донецькій області?

задовільна _____

незадовільна _____

не володію інформацією _____

7. Дайте оцінку діяльності органам влади щодо вирішення існуючих екологічних проблем?

(розташуйте відповіді за рангом - 1 – найбільш вирішене, 8 - найменш вирішене)

зменшення забруднення атмосферного повітря								
поліпшення якості питної води								
розчистка русел річок								
зменшення кількості відходів								
зменшення кількості шахтних вод								
вирубка лісових насаджень								
зменшення лісових та степових пожеж								
зменшення виснаження ґрунтів								

8. Чи влаштовує Вас система збору і видалення твердих побутових відходів у Вашому регіоні?

так _____

частково _____

ні _____

9. Хто на Вашу думку повинен займатися питанням управління відходами ?

органи влади _____

комунальні служби _____

приватні підприємства зі збору та вивозу сміття _____

мені байдуже _____

10. Як, Ви вважаєте, чи потрібно інформувати населення про екологічний стан регіону?

обов'язково необхідно _____

необхідно періодично _____

необхідно сповіщати про надзвичайні ситуації _____

це вже здійснюється в повній мірі _____

не потрібно _____

11. Чи знайомі Ви з регіональними природоохоронними програмами Донецької області

так _____

ні _____

12. Яка з природоохоронних програм, яка реалізується у 2019 є найбільш актуальною та потрібною саме для нашого регіону ?

(розташуйте відповіді за рангом - 8 –найбільш потрібна, 1 - найменш потрібна)

Програма розвитку регіональних ландшафтних парків Донецької області на період до 2015 року та прогноз до 2020 року								
Програма поводження з відходами в Донецькій області на 2016-2020 роки								

План дій з охорони навколишнього природного середовища Донецької області на 2013-2020 роки							
Програма «Чисте повітря Донеччини 2018-2020 та прогноз до 2030 року»							
Регіональна Програма поводження з промисловими відходами і Донецькій області на 2018-2020 роки							
Регіональна цільова програма щодо здійснення розчистки та регулювання русел річок на 2018-2022 роки							
Регіональна програма формування та розвитку екологічної мережі на період 2019-2022 роки							

13. Як Ви вважаєте, чи доцільна розробка та реалізація у 2020 році регіональної програми моніторингу стану довкілля у Донецькій області ?

так _____
ні _____
мені байдуже _____

14. Що Ви знаєте про діяльність громадських екологічних організацій ?

мають вагомий вплив на ухвалення екологічно значущих рішень в місті _____
знаю про їх існування, але не знаю про результати їх діяльності _____
вважаю, що вони бездіяльні _____
нічого не знаю, навіть про їх існування _____

15. Чи необхідне, на Вашу думку, проведення опитувань при ухваленні екологічно значущих рішень в нашому регіоні ?

необхідно обов'язково _____
необхідно у виключно важливих випадках _____
непотрібно _____
мені байдуже _____

16. Чи вважаєте Ви за необхідне проведення активної просвітницької діяльності і розповсюдження екологічної культури серед населення?

вважаю одним з головних напрямів виховання населення _____
вважаю за необхідне, але як самоосвіта _____
вважаю за непотрібне _____
мені все одно _____

17. Чи вважаєте Ви, що екологічна освіта є необхідною і обов'язковою?

так, екологічні предмети необхідно викладати, починаючи з початкової школи _____
так, екологічні предмети потрібно ввести як обов'язкові в програму для старшокласників _____
досить курсу основ екології у вищих закладах _____
ні, це вузько-профільні знання, необхідні тільки для підготовки фахівців цієї сфери _____

18. Як Ви вважаєте, чи доцільна розробка та реалізація у 2020 році регіональної програми з екологічної освіти?

так _____
ні _____

якщо ні, то опишіть чому _____

19. Як Ви думаєте, чи необхідні залучення зарубіжних капіталів для вирішення екологічних проблем

обов'язково потрібні _____

потрібні для вирішення окремих проблем _____

не потрібні _____

не знаю _____

20. Ваша стать:

чоловіча _____

жіноча _____

21. Ваш вік (вказіть скільки повних літ): _____ років

22. Ваша освітній рівень:

повна середня _____

неповна вища _____

базова вища _____

повна вища освіта _____

23. Ваш соціальний стан

студент _____

працівник органів влади (місцеве самоврядування, державний службовець) _____

викладач _____

домогосподарка _____

пенсіонер _____

безробітний _____

підприємець _____

робітник _____

інший соціальний стан _____

Дякуємо за участь в анкетуванні !

Рис. 1. Алгоритм розробки регіональних програм

**Декларація
академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ**

Я Разумна Наталія Олександрівна, студентка 2 курсу,
форми навчання заочна,
факультету соціології та управління,
спеціальність 281 «Публічне управління та адміністрування»,
адреса електронної пошти donesokadr@gmail.com,
- підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему
«Механізм реалізації державної екологічної політики в Донецькому
регіоні»

відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлений/ознайомлена;

заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;

згоден/згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

Дата _____

Підпис _____

ПІБ (студент)

Н.О. Разумна

Дата _____

Підпис _____

ПІБ (науковий керівник) І.О. Кудінов